

בשורה טובה לשוחרי תורה

מדברי הרה"ג
ר' אלי' בער ובטפוגל
שליט"א

"ומוצטחני
שהלומד מסכת
ערכין יפק תועלת
מרובה בעיונו
בספר זה"

מאת הרה"ג ר'
דוד זילבער
שליט"א
מאנסי נ.י.

מדברי הרה"ג ר' רפאל
הלוי שארר שליט"א

"שמפליא לעשות
לפרש כל דבר
מיקודו וכל לומדי
המסכתא יהנו
בציאוריו בכל
המסכתא מרישא
ועד גמירא"

מבאר כל חמירא בנתיבות הסוגיות
בעומק הפשט דף על דף
ובו ימצא הלומד ביאורים והערות
מאירות עינים ומשמחי לב

להשיג בכל חנויות ספרים המובחרים

הפצה ראשית אצל "מישור"

בעזרת

ספר מגדל דוד

חידושים וביאורים
על
מסכת ערכין

ונלוה אליו
קונטרס במוצות תוכחה
(דף ט"ז ע"ב)

אשר חנן ה' אותי
דוד בלאאמו"ר הרה"ג ר' משה ז"ל זילבער
שנת תשע"ז לפ"ק
מאנסי נ"י יצ"ו

כל הזכויות שמורות

כתובת המחבר:

9 Neil Road
Spring Valley NY 10977

סידור ועימוד:

MasterPage

845-659-1462

אפריון נמטיי'

להר"ר אשר אנשיל פערל הי"ו

שעשה מלאכתו מלאכת אומן בנאמנה, וטרח בעריכה

והדפסה להוציא דבר נאה ומתוקן מתחת ידו

יצוה ה' אתו את הברכה בכל מעשי ידיו

הדפסה וכריכה ע"י

הסכמות

אפרים פישל הערשקאוויטש

אב"ד דק"ק האליין יע"א
כעת בברוקלין, נ.י.

חיים מאיר הלוי ואזנר

רב אב"ד ור"מ
זכרון מאיר, בני ברק
בן לא"א מרן פוה"ד גאון ישראל הכ"מ ז"ל

בעזהש"ית

בס"ד, כ"ד טבת תשע"ו

הובא לפני ספר מגדל דוד והוא חיבור נפלא על מסכת
עירוכין, מאת הרה"ג המופלג רבי דוד זילבער שליט"א
שעלה ונתעלה בהיכלי התורה לתפארה וכמה פעמים
היה לי עמו מו"מ בע"פ בנתיבות סוגיות אלו, וידעתי מאז
שמעלה על גבי הכתב חידושי ווערותיו.

ועתה זכה להשלים מלאכתו ולערוך הפלאה שבערכין
ורואה אני ספר גדול בכמות ובאיכות תכריך של חידושים
וביאורים נפלאים שזכה לחדש ולבאר בעמל וביגיעה
רבה וחזיתיו שמבקש ללבן ולבאר כל החמור ולסקל
כל קושיה ולהתיר כל הסבך בחתירה נקודת היושר
ההלכה והאמת.

והמלמד תורה לעמו יתברך ויתעלה יהיה בעזרו שיזכה
להפיץ את פרי ביכוריו ויהיה רוח חכמים נוחה הימנו
ויעלה על שולחן מלכים וחפץ ה' יעלה בידו שלא ימוש
התורה מדורותיו וישכון באהלי שם עד זקנה ושיבה
טובה.

בברכת התורה לנושאה ולעמליה

וע"ז באתי עה"ח בס"ד

חיים מאיר הלוי ואזנר

מכתב פתוחי חותם לכבוד ש"ב הרב הגדול
בתורה ויראה טהורה משנתו רב ונקי עורך מערכות
גן הדסים מוה"ר דוד זילבער שליט"א אשר הפליא
לעשות והגדיל תושיה לעשות ציצים ופרחים לתורה
ולתעודה וחובר ספרא טב על מס' ערכין עורך
מערכות גדולות ומשדד עמקים חציו שנונים לבאר
וללבן שיטות הראשונים בעומק העיון בחריפות
ובקיאות שוקל דבריהם בפלס מאזני צדק ומשפט
דבר דיבור על אופניו והדברים מחוורים כשמלה
חדשה וכן יוסיף אומץ ויעלה מעלה מעלה על במתי
התורה עד עמוד הכהן לאורים בב"א

הכו"ח ג' תז"מ טו"ב למבני" תשנ"ח לפ"ק ברוקלין יצ"ו

אפרים פישל הערשקאוויטש

הסכמות

רפאל הלוי שארר

רב ביהמ"ד תפארת גדליהו
וראש ישיבת ויזניץ

אלי' דב וכטפוגל

ראש ישיבת זכרון משה
סאוט פאולסבורג

ארי' מלכיאל קוטלער

ראש ישיבת בית מדרש גבוה
לייקוואד, נ.ד.

בס"ד

בס"ד

בע"ה

י"ד טבת ע"ז

הנה הרה"ג ר' דוד בן ידידנו הרה"ג
ר' משה ז"ל הולך ומדפיס ספרו "מגדל
דוד" על מס' ערכין, ובעיוני בו ראיתי
שמפליא לעשות לפרש כל דבר
מיסודו, וכל לומדי המס' יהנו בביאוריו
בכל המס' מרישא עד גמירא,

ויה"ר שיתקבלו דבריו בבי מדרשא,
וילך מחיל אל חיל לפרש ולחדש בעוד
מס' הש"ס לתועלת בית ישראל,

המברכו בידידות

רפאל הלוי שארר

החותם ביקר כרם ערכו

אלי' דב וכטפוגל

כ"ו שבט תשע"ז

איתא בזהר* דכל מאן דזכה להלכה
חד ירית עלמא חד כל שכן מאן דזכי
למסכת חדא או לתרין או לשיתין וכו'
ע"כ עיי"ש (הח"ח זצוק"ל הזכיר זהר הנ"ל
למון אאזמו"ר זצוק"ל התעוררות ללמוד מס'
שלימות) ולשון הזהר ירית (ולא קנה) הוא
עשה"כ מורשה קהלת יעקב, ועיין
רמב"ם פ"ג מת"ת שהביא פסוקים של
ירושלמי לענין הג' כתרים למלכות לכהונה
ולתורה שמונה ועומד לכל ישראל שנא'
מורשה וגו' עיי"ש, וענין הירושלמי אינה
כירושלמי נכסים רק כירושלמי בעצמותם
ככהונה וכמלכות וכן בלימוד התורה
זוכה לכתרה של תורה ונהי'ה עצמו ודמו
שעובר בירושלמי בתנאי דהתקין עצמו
ללמוד תורה אז ה"ה בחינת כתר תורה,

ועיין זהר הנ"ל דעולם הוא ככוכב המזהיר והצדיקים הלומדים הלכה או מסכת הם בכלל מצדיקי הרבים שהם מזהירים ככוכבים
לעולם ועד,

אפריון נמטי'ה למע"כ ידידי הרב הגאון ר' דוד זילבער שליט"א מעיר מאנסי השם לילות כימים בעמל התורה, ויגע הרבה שנים
בלימוד מס' ערכין וחבר ספר על כל המס' ביאורים והערות מאירי עיניים יורד לעומק הענינים מעורר ומאיר בהבנה ישרה ומחדש
חידושים ערבים על לומדיהם, בטוב טעם ודעת, ויאיר ללומדים מסכת זו ובוודאי יהי'ה תועלת גדול לעוסקים במס' קשה זו ויה"ר
שיתקבלו דבריו בבי מדרשא עוד יוסיף כהנה וכהנה בעוד מסכתות, להגדיל תורה ולהאדירה,

הכו"ח לכבוד התורה ולומדיה

ארי'ה מלכיאל קוטלער

באאמו"ר הגר"ש זצוק"ל

* (א.ה. בהקדמת תיקון"ז י"ד ע"ב)

לדוד ברכי נפשי את ה'

אשירה ואזמרה לך אלוקי כבודי, על כל החסד אשר עשית עמדי, ואף כי קצרה השגת ידי, לספר כל נפלאותיך אלהי חסדי, אמלא פי תהלותיך, אביעה רננות בעד מפעלותיך, אין ערוך לך ואין כערכך, ומי יעמוד על סוד דרכיך, אליך ה' אקרא ולך אתן תודה ותהלה, נטעת אבן יקרה בתוככי עם סגולה, ואותנו ציוית לעבדה ולשמרה תורתך החמודה, בה נסבור ונגמור הלא היא שעמדה, היא חיינו ואורך ימינו בה נהגה לילה ויום, לא נעזבנה אנא אל תעזבנו יושב בשמי רום, נשתחוה אליך עם כל באי עולם, ממעון קדשך השקיפה וברכנו בשלום.

ואני בעודי אהלל שם קדשו, אשר שם חלקי בבית מדרשו, להשתעשע בנחלת מורשה, טהורה היא וגם פירושה, ואבוא אל העיון היום, לפרש שיחתי מה הביאני הלום, ומה מני יהלוך, לשום פעמי לדרוך, לפלס נתיבות אורח, ואפתח שפתי לערוך, הלא גדול מני ים התלמוד ושביליה, ונעלמו דרכיה ולא נודעו עקבותיה, לולא הראשונים ז"ל אשר צללו במים אדירים, והעלו פנינים יקרים, זכים ומאירים, וביררו הדברים, וחברו חבורים, אולם סדר קדשים אינו כשאר סדרים, בפרט במסכת ערכין שאין בדינו פירושים, לא מן הראשונים ולא מגדולי האחרונים, אשר מפיהם אנו חיים (כמהרש"ל מהרש"א פנ"י צל"ח חת"ס קר"א וערל"ג), להיות לנו לעינים, והרוצה לעיין ולעמוד על שרשי העינים, הרי הוא חסר אונים, וכעיוור המגשש באפלים, לא ידע איזה דרך ישכון אור אורים, על כן זה עידן ועדנים, אזרתי מתני כגיבור חגורים, ושמתי לילות כימים, ויגעתי עד מקום שידי הכהות משיגים, והעליתי במצודתי פירושים וביאורים, אשר המה פה מוצגים, ואם תשאל מי שמך לאיש גבר בגברים, להיות חובר חיבורים ומרבה ספרים, אף אני אענה ברורים, כי לא באתי בזה לחדש חידושים, ולהמציא פלפולים, ליסד יסודות ולבנות בנינים, כי אם לבאר וללבן פשט אמרים, להבין ולהשכיל דברי קדמונים, ולאלו כערכי יהיו מועילים, ואמנם אם הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני לפעמים, ונפלטת מלה אשר לא כדת על גדולי האחרונים, יהיו כולן בטלין ומבוטלים, ובכולן אתחרטנא בהון מעתה ועד עולמי עולמים, כי מי אנו ומה חיינו להיות להם מסכימים, ומה עוד להשיג על דבריהם הנאמנים, אך דרכה של תורה זה בונה וזה בא במגילת סתרים, ואין לדיין אלא לפי ראות הדברים, אם לעמוד על האמת הם מכוונים, כן ידינו לכף זכות אדוני האדונים.

וכעת בעמדי בשער הערך, חזינא בשו"ת חת"ס (אר"ח סי' ר"ח) שכמעט סגר עלינו הדרך, במה שכתב ז"ל כל המחבר ספר ומתערב במחשבתו לגדל שמו, רבצה בו האלה האמורה במילי דאבות נגד שמא אבד שמא, ולא תעשה ידיו תושיה להוציא מחשבתו אל הפועל, כי יבואו מבקרי מומין ויחפשו וימצאו, מלבד שהוא עובר איסור דאורייתא דברים שבעל פה אי אתה רשאי לכותבן, ולא הותר אלא משום עת לעשות לה', ואם איננו עושה לה' הרי איסורו במקומו עומד, ולעומת זה היודע בעצמו כי כל מגמתו לשם השי"ת להגדיל תורה ולהאדירה, ורק מונע בר מפני חשש מבקרי מומין מלעיגים ומלעיבים במלאכי ה', עבירה היא בידו וכשם שקיבל עונש על הדרישה הנ"ל כן יענש זה על הפרישה וכו' ע"ש, ובאמת המחברים בדורות שעברו, יתנו עידיהן על הספרים שחיברו, שלא עשו אלא לכבוד קונם, ולא להרבות כבודם והונם, אבל מה יענו אזובי הקיר בדורנו, שאין כולו לשמים גם אחד ממעשינו, וכל הרואה דברים חוצבים להבות אש, מפורש יוצאים מפה קדוש, יעלה על ראשו מורא, ויאחזנו חיל ורעדה, ברם אמינא דנראה לכאורה, שאם עיקרה לשם הבורא, כבר נדחה איסורא, (ומש"כ החת"ס שהיודע שכל מגמתו לש"ש כו' לאו למימרא דאל"ה נכלל בהנ"ל אלא כוונתו לענין שעבירה בידו אם מונע עצמו בשביל מבקרים, שבאופן הנ"ל אינו עבירה אם אינו עושה אבל ודאי דאי עביד מצוה קעביד), וכוונה

שניה, שיש בה נטיה, שאינה רצויה, תהא עזובה, ובטלה ברובה, ולא תעלה לחובה, כל שכן אם נצרף מחשבת הקורא, שבודאי אין בו אלא כוונה טהורה, בזה יסכים המורה, שהוצאת הדברים לאורה, שפיר הויא כתורה.

והבית אשר בניתי, שמו **מגדל דוד** כניתי, ולה' סלעי ומצודתי, תפילתי שאלתי ובקשתי, שיהיה בעזרתי וישמע שועתי, ויבואו התלמידים ויאמרו ראה זה מצאתי, טעמתי אמריו שתיתי וריתי, לטובתי ולהנאתי, זה היום קויתי, ואז ענתה בי צדקתי, ויהיה זה שכר פעולתי.

והנה מסכתא זו עיקר יסודתה על ההקדישות שאינם קרבנות או מנחות, דהיינו ערכין שהוא הקדש האדם והקדש שדה אחוזה ושדה מקנה ובתי חצרים וערי חומה, ומתוך הלכות הקדישם נמשכים גם הלכות מכירתם וכן דיני חרמתם, וכל זה מלבד כל המסתעף מאלו (כגון בפ"ק כולי מילי דהכל חייבין, ובפ"ב כולי מילי דאין פחות ולא יתר, ובפ"ג כולי מילי דלהקל ולהחמיר) וקידוש החודש ושמיטות ולה"ר ותוכחה וכו', ורבו פארותיו בהרבה סוגיות וענינים שונים, עד שהוא דומה למה שאמרו על מסכת כתובות (ע"י הקדמת ההפלאה) שהיא ש"ס קטן, כמו כן מסכת ערכין ודאי שהוא ש"ס קטן עכ"פ מסדר קדשים, ובדרך כלל לא הארכתי בכל ענין אלא כפי הצורך לענ"ד וכפי השגת ידי, חוץ ממצות תוכחה שהארכתי בו מעט כי מקורה במסכתא זו, ובעסקי בה לא ראיתי בשום מקום שנקבצו כל השיטות ופרטי דיניהן אל מקום אחד, ע"כ אמרתי מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד.

וישמו של המסכתא נקרא ע"ש הערכין שהוא הקדש האדם, כמבואר בתנחומא פרשת בחוקותי וז"ל אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי, אשר לא צויתי לאברהם שישחט את בנו כו', ולא דברתי ליפתח להקריב את בתו כו', ולא עלתה על לבי זה מישע מלך מואב שכתבו בו בשעה שנפל ביד מלך ישראל ויקח את בנו הבכור אשר ימלך תחתיו ויעלה עולה מי גרם למישע שיקריב את בנו על שלא היה בן תורה, שאילו קרא בתורה לא אבד את בנו שכתוב בתורה איש כי יפליא נדר כו' עכ"ל, ואין הכוונה שהיה מישע יכול להעריך את בנו שהרי פלוגתא דר"מ ור"י (ה' ע"ב) אי עכו"ם מעריך אבל לא נערך או נערך ולא מעריך, ואם כן ממ"נ לא יוכל להעריך את בנו, אלא הכוונה שאם היה בן תורה היה יודע שעל כל פנים הקרבת קרבן אדם לא שייך, כי אף שהקב"ה אוהב את בני ישראל ורוצה מהם קרבנות אבל אינו חפץ קרבנות אדם, והרוצה להקריב עצמו יעשה דרך ערכין, וכדאמרינן בתנחומא שם בהמשך אמר להם הקב"ה לאומות העולם בניכם אתם מבקשין להקריב לפני איני מבקש לא בניכם ולא קרבנותיכם אלא לבני נתתי פרשת קרבנות ופרשת ערכין כו' אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מכם ולא מהאומות כו' (ובפתיחה הארכתי עוד).

והנה ערכו של איש מבין עשרים עד בן ששים חמשים שקל כסף, ועיין תנחומא במדבר (ס"י י"ז) שהקב"ה בירר לו יובל וארץ ישראל וישראל ע"ש, ובכולם מצינו סכום חמשים שקל כסף, באדם יש דין ערכין הנ"ל ועוד כמה ענינים ככתוב במלכים (ב' פט"ו) כאשר בא פול מלך אשר על הארץ ויתן מנחם לפול אלף ככר כסף להיות ידיו אתו להחזיק הממלכה בידו, ויוצא מנחם את הכסף על ישראל על כל גבורי החיל לתת למלך אשור חמשים שקלים כסף לאיש אחד כו', וקנס דאונס ומפתה גם כן חמשים שקלים מלבד כושת ופגם, ובארץ ישראל במקום אשר בחר בו ה' מכל שבטיכם מצינו בדוד המע"ה שקנה מקום המזבח מאת ארונה היבوسی בחמשים שקל לדעה אחת, ולדעה אחרת קנה כל הר הבית בשש מאות שקלים חמשים לכל שבט ע"י זבחים (קט"ז ע"ב), ובארץ ישראל כולה וביובל מצינו בשדה אחוזה שנותן לבית זרע חומר שעורים חמשים שקל כסף מיובל עד יובל, הרי עולם שנה נפש בחמשים שקל כסף, וכנגדם רצה המן לשקול למלך אחשוורוש כמבואר ברקוק הלכות פורים (ולכן מבין עשרים שנה סופי תיבות המן עיי"ש), ולזה הקדימו נתינת מחצית השקל שהוא אחד ממאה מעשר מן המעשר כמבואר באלשיך הקדוש סוף פרשת בחקתי.

בתנחומא שם בסופו ז"ל אמר להן הקדב"ה לישראל אם אתם מביאין לפני ערכים שלכם מעלה אני עליכם כאילו נפשתיכם הקרבתם לפני כו' בזכות הערכין אני מציל אתכם מגיהנם כו' היו מעריכין לפני את נפשתיכם אני מציל אתכם מעריכת גיהנם עכ"ל, ובבעל הטורים כתב ז"ל בפרשת ערכין יש נ' שקלים ול' שקלים כו' שהוא סך הכל קמ"ג שקלים לכפר על מ"ה קללות שבתורת כהנים וצ"ח שבמשנה תורה שהם בין הכל קמ"ג ולכך סמך ערכין לקללות ע"כ, ובשו"ת באר עשק (ס"א א') בסימני סדר המסכתות, כ' וז"ל וערכך תמורת כרת, כלומר אם נתחייבת כרת

תמורתו ערכך כי כפר נפש איש עשרו ע"כ, וכל העוסק בפרשת עולה כאילו הקריב עולה, אם כן יהיה העסק בדיני ערכין כופר נפש תמורת כרת ומצילה מעריכת גיהנם ומקמ"ג קללות, ויהי רצון שיכפר לנו כל פשעינו.

ואני טרם אכלה אזכיר בחיל ומורא את מע"כ אבי עט"ר הרה"ג המפורסם ר' משה בן ר' אברהם ז"ל מדייני העיר מאנסי יע"א, אשר כל ימיו היה עוסק בתורה בעמל ויגיעה מתוך הדחק, והיה מאיר עיני חכמים בהלכה, והשריש בבניו אהבת התורה ויראה טהורה, והדריכם על דרך ישרה, נפטר בשם טוב כ"ח אדר ב' שנת תש"ס לפ"ק, והשאיר אחריו ברכה ספרי עמק שוה בהרבה מקצועות התורה, יהי זכרו ברוך, ותיבדל לחיים טובים ארוכים אביע ברכתי לכבוד אמי מורתי שתחי' אשת חיל עטרת בעלה, אשר עמדה לימינו שיוכל לעסוק בתורה כרצונו, וגם לא חשכה כל עמל וטורח לחנך צאצאיה לתורה ויראת שמים, יה"ר שתראה נחת מכל צאצאיה לאורך ימים ושנים.

כמו"כ אזכיר לטובה את זכרון מע"כ חמי הרב החסיד ר' משה אריה בן ר' שלמה צבי ראזענבערג ז"ל אשר עבד את ה' בכל כחו ופעל הרבה למען קדושת שמו, וזו' חמותי מרת בונא בת ר' אליעזר יואל פאשקעס ז"ל נכדת החת"ס, אשר היתה דבוקה באבותיה, והצטערה על גלות השכינה כל ימיה, וכמה שעות בכל יום היו תפילותיה, זכרה להם אלהי לטובה על כל החסד אשר גמלונו תנצב"ה.

*

ואביע רגשי תודתי להעזר כנגדי, האשה אשר עמדי, מנב"ת רעיתי החשובה שתחי', ישלם ה' כפעלה הטוב ותהא משכורתה שלמה מעם ה', ומתוך בריאות הגוף והנפש נרוה נחת דקדושה מצאצאינו וצאצאי צאצאינו היקרים, שלא תמוש התורה מפנינו ומפי זרענו וזרע זרענו עד עולם, ויהיו כולם יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה.

ואזכיר לברכה חתני כבני הר"ר יוסף ניישלאס נ"י ובניי שיחיו הר"ר אברהם נ"י, הר"ר שלמה חיים נ"י, הר"ר יוסף נ"י, הבה"ח אליעזר יעקב נ"י, הבה"ח שמעון יהודה נ"י, ובנותיי וכלותיי ובניהם ובנותיהם שיחיו שיהיו כולם ברורים חיים וקיימים בעבודת הבורא יתברך שמו.

ובצאתי אפרוש כפי אל ה', עד הנה עזרוני רחמיך ולא עזבוני חסדיך ואל תטשני לנצח, עזרני אלקי ישענו על דבר כבוד שמך, שבתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנועם ה' לאורך ימים ושנים עדי נזכה לביאת בן דוד במהרה אמן.

דוד זילבער

דין ערכין

ענין ערכין מהו

א) דין ערכין שחידשה תורה צריך ביאור מהו, שאם נאמר דאינו אלא קצבת סכום דהיינו שבמקום לנדור נ' סלעים אמרה תורה שיכול לנדור ערך איש גדול וקצבתו סך נ' סלעים, דבר זה אינו מתקבל על הדעת שאם כן אין שום משמעות לדין זה שהרי אם רוצה לנדור נ' יעריך איש גדול ואם רוצה לנדור ס' צריך לנדור ס' ומה הבדל בין זה לזה ולמה יש דין הישג יד דוקא באומרה בהאי לישנא ולא בלישנא אחרת, ולמה עכו"ם נודרין ולא מעריכין או לא נערכין ולמה טומטום ואנדרוגינוס אין נערכין ואשה בעי קרא דיכולה להעריך.

ופירש לנו הרשב"א בקידושין (י"ג ע"ב) ז"ל דערכין אינו כמחייב עצמו בסך ידוע אלא שאומר ערך פלוני עלי ובדבור זה חייבתו מצות המלך לתת לפי שניו אף על פי שלא הוציא חיוב סך בפיו כו' ואינו כמלוה שהוא מחייב עצמו בפירוש בסך ידוע עיי"ש, וכוונתו נראה כפי מה שכתב החזון איש (ס' כ"ט סק"ד) דבערכין אינו חייב מדין נדר את הסך הקצוב אלא שהוא נתפש במצות הערכין וכענין התפשת נזירות ומתחייב במצות התורה בתשלומי הערכין עכ"ד.

והנה לענין נזירות גופא נחלקו גדולי עולם מהו, בריטב"א בשבועות (כ"ב ע"ב ד"ה ו"ד) כתב דנזירות איסור גברא אבל בנדרים (י"ג ע"ב ד"ה ו"ה דמנן) כתב דהוה איסור חפצא, ובשו"ת מהרי"ט (ס"א ס' י"ג) כתב ז"ל וכך נ"ל בירורן של דברים דשלשה חלוקי איסור הן נדר חל על החפץ כו' ושבועה איסור גברא כו' ונזיר הוא עצמו נתפס בנדר ונתקדש גופו דומיא דכהן וממילא נאסר כו' עיי"ש שחולק על מהר"י בן לב דסבר שאיסור חפצא הוא, ושם (נ"ד) חולק עליו מהר"י באסן וכתב דהוה איסור חפצא דהיינו שאוסר אבריו ופיו מיין ושערו לתגלחת וידיו לנגיעה למת ורגליו מליכנס לאוהל המת וכיון שרוב אבריו או כולם אסורים בדברים אלו דמאי קצת לאיסור גברא

עיי"ש ומהרי"ט (נ"ס י"ה) השיב ימינו אחר לברר שיטתו עיי"ש, ואני העניי הייתי מוסיף על דבריו ראייה מהא דנזיר (ס"א ע"ב) דכותים אין להם נזירות, ואי נדר חפצא הוא או אפילו נדר על אבריו והרי עובדי כוכבים ודאי שיכולין לנדור שלא ישתו יין ולא יגלחו וכו' ועל כרחך דנזירות הוא עצמו נתפס בנדר וכותים ליתנהו בההיא התפסה, ועל כל פנים לשיטתו שפיר דומה ערכין לנזירות דאינו חייב מדין נדר את הסך הקצוב אלא שהוא נתפש במצות הערכין ומתחייב בדיניה כפי ציווי התורה ולכן נמי פליגי לקמן (ס' ע"ב) אי עובד כוכבים מעריכין או נערכין עיי"ש.

מיהו נראה דבאמת אפילו החולקין על מהרי"ט בנזירות הכא מודין דהוה התפסה בערכין, דבשלמא בנזירות שחל עליו מיד שייך לומר דבעת נדרו הרי הוא אוסר על עצמו כל אותן הענינים או שאוסר אבריו לענינים ההם אבל בערכין שאינו חייב בנתינת ממון עד הערכת כהן כמו שיתבאר לקמן (ל"א ז') על כרחך דבשעת נדר לא הוה נדר דמים אלא התפסה בדין ערכין המחייבו לילך אצל כהן וכמו שיתבאר ודו"ק.

אולם אכתי צריך לברורי איזה התפשה יש כאן, שהרי בנזירות איכא דינים על גופו איך צריך להתנהג בקדושתו ושייך התפשה על דינים אלו מה שאין כן בערכין הרי סוף כל סוף אינו אלא התחייבות של ממון.

פדיון נפש

ב) אבל ביאור דין ערכין הוא ענין פדיון נפשו של אדם כאילו פודה את עצמו או את פלוני עיין אבן עזרא שם בערך נפשות, וכן משמע לקמן (י' ע"ב) היוצא ליהרג אינו נערך דילפינן מכל חרם לא יפדה ופרש"י מי שהוא ראוי ליחרם וליהרג אינו בכלל פדיון הרי שערכין הוא ענין של פדיון, והפדיון הוא מיד הקדש כמבואר לקמן (י"ד ע"ב) גבי שדה מקנה הקישו הכתוב לערכין מה ערכין אין מוסיף חומש אף שדה מקנה אין מוסיף חומש משמע שהיה ראוי שיהיה חומש בערכין ומשום דהוה כפדיון הקדשות, נוכן מצינו לקמן (כ' ע"ב) האומר ערכי עלי ומת

יתנו היורשין וילפינן לה בתורת כהנים מקרא דיעריכנו הכהן, ונתבאר שם דעיקר החידוש הוא דלא נימא כיון דתשלומי ערכין הוא כעין פדיונו אם כן אף שכבר עמד בדין לפני מיתתו מכי מת בטלה תורת תשלומיו קמ"ל דלא בטלה עיי"ש].

כאילו הוקדש ונפדה

וכבר ידוע מה שכתב השלטי גיבורים בעבודה זרה (י"ג ע"ב) דהר"ן בשבת (ק"י ע"ב) הקשה אהא דפוסקין צדקה לעניים בשבת והא תנן בביצה (ל"ו ע"ב) לא מקדישין ולא מעריכין כו' ומתריך בשם רבינו חננאל שלא אסרו אלא להקדיש כלי ידוע משום דמחזי כמקח וממכר אבל לא אסרו לחייב אדם עצמו לגבוה בדבורו, וכתב הר"ן ועדיין אין נוח לי דהא אין מעריכין לאו כלי ידוע הוא ואפילו הכי אסור ועל זה תירץ השלטי גיבורים דגם האומר ערכי עלי הוי מקדיש שפיר כלי ידוע דהיינו גופו ועצמו שהוא מקדישו אלא שפודהו אחר כך מיד ההקדש בדמי ערכו ודמי למקח וממכר עיי"ש ומבואר להדיא דהפדיון הוא מהקדש דהיינו שמקדישו מקודם ושוב פודהו מהקדש, ואף דודאי כל ההקדש אינו אלא לענין פדיון דחוץ מזה לא שייך להקדיש גופו מכל מקום יש כאן איזה חלות הקדש על גופו, ועיי"ן בבית יוסף (א"ח ס"ט ע"ד) שמתריך על קושיית הר"ן דמערך דמי שפיר למקח וממכר דהוי כקונה איש זה מאחר שנודר ליתן ערכו להקדש, וז"ל שו"ע הרב שם לפי שכשנותן לגבוה כפי ערך שנים של הנערך ככתוב בתורה הרי זה כקונה את הנערך על ידי שנותן ערכו לגבוה ודומה למקח וממכר, משמע גם כן שערכין הוא כהקדש גופו דממי קונה את האיש הזה מחמת נדר ערכו להקדש אם לא מהקדש גופא שהאדם היה שייך לו באיזה אופן, (אלא שהשלטי גיבורים נקט ע"ס ההקדש והצי"ת יוסף נקט חלק הפדיון דנראה לו יותר כמקח וממכר שהרי מתחייב ממון עבורו אלל ע"ס ההקדש כיון שאינו אלל לפדיון אין לו ממשות שיקרא כמו"מ, והר"ן שהקשה על הר"ם אינו חולק על ע"ס ענין דערכין אלל דלס"ל דהקדש כזה או פדיון כזה דמי כלל למקח וממכר ודו"ק).

אחר הפדיון נשאר רושם קדושה

ג) ונפלאים דברי האלשיך שם ז"ל כי על כן אמור ערכי עלי למען תחול קדושה על עצמו מעין כל דבר שהוקדש ונפדה שלא יבצר מלחול בו קדושה מהכין זה לו הכנה להנהיג עצמו בקדושה כאומר בלבו איני אשר הייתי עד כה כי עתה הוקדשתי לשמים

ונתתי ערכי לה' כו' עיי"ש, הנה כתב גם כן שחל קדושה על גופו אלא דמשמע עוד דאפילו אחר פדיון נשאר עליו איזה רושם קדושה כעין כל דבר שהוקדש ונתחלל, ועיי"ן תוספות הרא"ש בחולין (קל"ט ע"ב) שכתב גם כן דהוי כהקדש שנתחלל עיי"ש.

מקורו מתנחומא

ד) ובאמת שמקור הדברים מפורש יוצא בתנחומא בחוקותי (ס"ה) שהוא כמקדיש עצמו או אחר ובמקום להקריבו נותן דמי ערכו להקדש, דאמרינן שם איש כי יפליא כו' זה שאמר הכתוב פרי צדיק כו' שאם ידור לערוך נפשות הוא לומד מן התורה היאך עושה ואם אין בידו תורה אין בידו כלום כן אתה מוצא ביפתח הגלעדי מפני שלא היה בן תורה אבד את בתו כו' ורוח הקודש צווחת נפשות הייתי רוצה שתקריב לפני אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי אשר לא צויתי לאברהם כו' ולא דברתי ליפתח להקריב את בתו ולא עלתה על לבי זה מישע מלך מואב כו' מי גרם למישע שיקריב את בנו על שלא היה בן תורה שאלו קרא בתורה לא אבד את בנו שכתוב בתורה איש כי יפליא נדר והיה ערכך הזכר ואם נקבה כו' הוי ולוקח נפשות חכם, ושם בהמשך דבר אחר איש כי יפליא נדר אף האומות אומרים במה אקדם ה' כו' אמר להם הקדוש ברוך הוא לאומות העולם בניכם אתם מבקשין להקריב לפני איני מבקש לא בניכם ולא קרבנותיכם אלא לבני נתתי פרשת קרבנות ופרשת ערכין שקרבנותיהם חביבים לפני כו', עוד שם אמר ליה הקב"ה לישראל אם אתם מביאין לפני ערכים שלכם מעלה אני עליכם כאילו נפשותיכם הקרבתם לפני לכך נאמר איש כי יפליא נדר כו' עיי"ש, ומבואר מכל זה שאין רצונו של מקום בקרבנות אדם אלא ערכין הוא דרך התורה להקריב אדם את עצמו או את בנו והפדיון הוא הניתן להקדש במקומו וגם על האדם עצמו נשאר קדושה כקדושת הקרבנות כאילו נפשותיכם הקרבתם, - וכן"ז ביסוד דינו של מצוה זו מיהו השתא דניתנה דיני ערכין, אפילו במקום שאינו פדיון נפש של אדם מסויים נמי דין ערכין יש לו כמו שיתבאר לקמן (ד' ע"ב) בשמעתא דערך סתם עיי"ש].

עיקר ערכין במעריך את עצמו

ה) ודע דעיקר ערכין להעריך את עצמו עיין מלבי"ם (פ' והעמידו) וכן כתב בשפת אמת (ד' ע"ב) ליישב

לדעת רש"י שנתבאר (י"ז ע"ב) דגם בטר שעת נדר לחוד אזלינן ואם הוא עשיר באותו שעה אז אפילו העני קודם הערכה נותן כעשיר דפשיטא שנשתעבדו נכסיו לענין פרעון זה, אלא אפילו לתוס' דסברי דשעת הערכת כהן קובע מ"מ גם שעת נדר קובע כמו שנתבאר שם (י' ע"ב) וא"כ מיד נשתעבדו נכסיו לענין סכום ההוא].

בשעת נדר ליכא חיוב תשלומין רק סיבת החיוב

ט) ואף על פי שסוף סוף אינו חייב בתשלומין עד שעת הערכת כהן ואיך שייך שיעבור נכסים לפני חיוב תשלומין, לא קשיא דמצינו כיוצא בו דכל שיש סיבת החיוב אף על פי שהחיוב עדיין לא חל נשתעבדו נכסים, וכך הוכיחו בדברי יחזקאל (פ' כ"ד אות ט') ובקובץ שיעורים (צ"ב אות שפ"ב) מהא דכתב הנימוקי יוסף פרק ב' דבבא קמא (דף י' נדפי ה"י"ף) גבי אשו משום חציו שאם זרק חץ ומת ואחר כך הזיק ודאי משתלם ניזק מאחריות נכסים ידיה אף על גב דבשעת הזיק כבר מת ואינו בר חיובא מכל מקום בשעה שיצא החץ מתחת ידו כמאן דנגמר הכל בההיא עידנא, ופירשו בה דאף על גב דלא רמיא חיוב בפועל על המזיק לפני שנעשה ההיזק מכל מקום כל שכבר נעשה המעשה שממנה נמשך אחר כך חיוב בפועל זה מקרי חיוב בכח לענין שישתעבדו הנכסים, [וכן הבינו האחרונים (הקונן שיעורים והשערי יוסף) את דברי הכסף משנה (פ"א משאלה ה"ה) אשר נתקשה בו הקצוה"ח (ס' שמ"א סק"ג), והדברי יחזקאל פ"י כן בדעת התוס' כתובות (ל"ד ע"ב) עיי"ש, וכ' לפי"ז ג"כ לפ' דעת התוס' ר"פ אלו נערות דהבא על בתו פטור מקנס דקלב"מ ומוקי בירושלמי דמירי בבא עליה ומת, וקשה דכל זמן שלא עמדה בדין לא נתחייב אביה והיאך נשתעבדו נכסיו ותי' לפי הנ"ל דסיבת החיוב ישנו כבר ועדיף מהנ"ל דלא חסר מעשה אלא העמדה בדין], והוא הדין בעניינינו ודאי דסיבת החיוב איתנהו בשעת נדר, ואף על פי שחסר הערכת כהן מכל מקום שייך שישתעבדו נכסיו מיד בשעת נדר שהוא סיבת החיוב ואינו חסר אלא העמדה בדין שהוא הערכת כהן, וזהו כוונת המשכנות יעקב הנ"ל בקצירת האומר עיי"ש.

למה צריך הערכת כהן

י) ואם תאמר למה לי הערכת כהן גבי עשיר ומה תועלת בדבר, לא קשיא דהא הערכת כהן בעני נמי לא ידענא מה תועלת בדבר שהרי אין הכהן מוסיף או מברר להמערך מה שאינו יודע כגון המערך את עצמו או את בנו מנליה לכהן כמה שנותיו וכמה יש לו אם לא בשאלת פיו דמערך ואם כן מה מוסיף הערכת הכהן, אלא ודאי

קושיית התוספות שם, ומה שמערך לזולתו נתבאר לקמן ריש פרק ד' (י"ז ע"ב).

ערכין בשותפות

ו) ולכאורה שייך שותפות בערכין דהיינו ששני בני אדם מקבלין עליהן ערכו של פלוני, ולענין הישג יד יהיה כל אחד נידון בפני עצמו עיין לקמן (ב' ע"א ד"ה הכל מעריכין לאתויי מאי).

אינו מתחייב בתשלומין עד הערכת כהן

ז) וכבר נתבאר לקמן (י"ז ע"ב נמתי' עיי' והעשיר) דעת התוספות והרא"ש והרמב"ם כולוהו סבירא להו דהערכת כהן הוא המחייב תשלומי הערכין וכן הבין בפשיטות השיטה מקובצת (ח' ע"א אות א') וכן כתבו המשכנות יעקב (טו"מ ס' כ"ב) והחזון איש דעד העמדה בדין אין חיוב תשלומי ערכין כלל ובשעת העמדה והערכה אז נקבע חיובו על ממון ולכן אם מת הנערך קודם העמדה בדין פטור, והיה נראה דאז חל עליו שומת הפדיון דהיינו שסך כך וכך ממון הוא ערכך ובזה תפדה נפשך ואז חל חיוב ממון תמורת נפשו והאומר ערכי עלי אין כאן אלא נדר וחיוב לעשות פדיון נפש אבל דין חיוב ממון אינו חל אלא בשעת העמדה בדין, - [ובאמת גם אז עדיין ליכא פדיון דהא בחולין שם אמרינן ונתן את הערכך וגו' חולין עד שיבאו לידי גזבר מבואר דאפילו בשעת העמדה בדין עדיין ליכא פדיון, דאף שכבר נתחייב ממון אכתי אין נתפסין הדמים בערכין עד שיבואו לידי גזבר והפדיון לא נעשה אלא בשעת נתינה לגזבר].

אבל שיעבור נכסים חל מיד בשעת נדר

ח) ואין הכוונה דמשעת נדר עד שעת העמדה והערכה אין כאן דין ממון כלל אלא הקדש גרידא, דזה פשוט דמיד בשעת הערכה יש כאן חלות נדר לדמים שהרי כל ההקדש של ערכין אינו אלא לענין ממון שיפדנו בו וחוז' מזה לא שייך להקדיש אדם, ומבואר לקמן (י' ע"ב) דהיה בידיו חמש סלעים ואמר ערכי עלי נשתעבדו נכסיו לערכו ואם חזר ואמר ערכי עלי וקדם ונתן ד' לשניה יצא ידי חובתו משום דבההיא עידנא כולוהו משתעבדי לראשונה ואפילו מה דיהיב לאו דידה הוא כפרש"י שם, הרי דשיעבור נכסים יש וכמו שנתבאר שם במקומו עיי"ש, אלא ר"ל דאף דאיכא נדר ממון לענין הערכה מכל מקום חיוב תשלומין אינו חל עד העמדה והערכה, ונלא מיבעיא

י"ג) ואם יש מצוה להעריך, הנה הרמב"ם (פ"ט ה"ג) כתב שההקדשות והערכים והחרמים מצוות כו', וכוונתו נתבאר לקמן (כ"ד ע"א ד"ה הו"א גנ"א) עיי"ש.

דין הישג יד

השג"י אינו דין בערך אלא במעריך

א) בריש פרק קמא (ג' ע"א ד"ה הכל מעריך לאמרי מ"א) נתבאר שהשג יד אינו דין בערך דהיינו שהערכת כהן בעניות נותן לערך שיווי של פחות, אלא דין הוא במעריך דהיינו שאף שנשאר ערך השלם הערכת כהן נותנת לו הכח לפטור עצמו בתשלומי מקצת הערך ואם לא ישלם נשאר חובת כל הערך עליו שאם העשיר אחר כך נותן הכל, [נדלא כהחזון יחזקאל (פ"ג ה"ז) דתשלומי השג יד אינו מקצת פרעון של תשלומי ערכין אלא פרעון דעלמא שעל ידו נפטר הוא מחובת ערכין, ובריש פרק ב' הבאתי כמה ראיות שלא כדבריו עיי"ש].

ו'פ"י זה אם נערך לסלע ונתן שנים (ממה שמשייר לו ע"י מנ"ס ודוק) הרי שניהם דין תשלומי ערכין להם כי באמת חייב בכל הנ' רק שיכול לפטור עצמו בפחות אבל כשהוא נותן ב' ודאי שערך הוא נותן.

השג"י אינו קביעת סכום

ב) הערכת עני אינו קביעות סכום שיווי הערך אלא שקובעת לו דין עני דהיינו שאינו חייב ליתן כל סכום הקצוב בתורה אלא כפי שיש לו אז בידו, ואם בשעת נתינה יש לו יותר יתן כמה שיש לו אז וזהו דין עני והעשיר, וכן מוכח מדברי התוספות לקמן (י"ז ע"ג ד"ה ה"א נמי) דאין קביעות לסכום העני, ואם אמר אחד עלי לפוטרו לעני ואחר כך העשיר העני צריך לפוטרו מערך עשיר אף על גב שבעת אמירתו היה עני והיה מפטר בערך עני מכל מקום לא אמרינן זהו מה שקיבל עליו לפטרו דאין סכום לעניות ויודע שיכול להעשיר ולהתחייב בערך עשיר עיי"ש.

אי גם לענין עני אחר אינו קביעת סכום

והנראה לכאורה שהוא הדין עני שקיבל עליו ערכו ושמע עני ואמר מה שאמר זה עלי (ולא לפוטרו ולא לענאו ממני), והיה העני ראשון בעל יכולת לשלם ל' סלעים

גזירת הכתוב הוא שכך משפט הערכין להיות הכהן מיחל עליו דין השג יד ואם כן הוא הדין בכל ערכין אפילו בעשיר כך הוא משפט הערכין דבעי הערכת כהן למיחל עליו חיוב תשלומין, ועיין קול רמ"ז (פ"ה מ"ג) שכתב דהערכת כהן הוא כעין נגעים שהטומאה והטהרה תלוי באמירת הכהן עיי"ש, ועיין תשובת רדב"ז (ב"א קפ"ו).

[ושיטות] הראשונים בדין עני והעשיר ובדין עשיר והעני והערכת כהן אם על המעריך הוא או על הנערך, כל זה נתבאר לקמן (י"ז ע"ג) באורך].

למה אין מוזכר בגמ' דין הערכת כהן

י"א) ואל תתמה איך כל ענין של הערכת כהן אינו מוזכר בכל המסכתא, וכל מה שנאמר בזה אינו אלא מרש"י ותוספות והרמב"ם אבל בגמרא לא מצאנוהו אלא פעם אחת בדרך אגב דאמרינן (ד' ע"א) סלקא דעתך אמינא הואיל וכתוב והעמידו לפני הכהן ולא כהן לפני כהן קמשמע לן ולבר מזה ליתא, ואפילו הנאמר (סג) לגבי העמדה והערכה כל שישנו בהעמדה כו' אין הכוונה עמידה לפני כהן ממש אלא ראוי לעמוד, ורק לענין מת דאמרינן (כ' ע"א) כשעמד בדין מפרשה הרמב"ם דנערך בעי העמדה בדין לפני כהן עיי"ש, - אין זה תימה כלל כי מה שמוזכר להדיא בקרא לא איצטריך להודיענו וכיון דכתיב והעמידו לפני כהן על כרחך דבעי העמדה, נולאו דוקא אם אין ידו משגת כדמשמע פשטא דקרא אלא קאי אכל ערכין, (וכ"מ נמו"כ בחוקותי סוף פרש' ג' יערינו ה"ה) ננין אב לכל הערכים שיהיו נזקין) ברם היכא שאין ידו משגת אז כשיעמוד לפני הכהן יערינו בפחות], דהכי נמי אין מוזכר בכל המסכתא כמה נותן מבין חודש ועד בן חמש ומבין חמש עד בן עשרים וכו' כיון דכתיבי להדיא בקרא.

כמה כהנים מעריכין אותו

י"ב) בקרא כתיב והעריך אותו הכהן משמע כהן אחד, וכבר נתבאר דהערכת כהן מיחל חיוב תשלומין ומהיכי תיתי דנצטרך יותר מכהן אחד (וכנגעיס דראיית כהן אחד מטמא) וכן משמע ברמב"ם (פ"ט ה"ג) שלא הזכיר ערכי אדם גבי שמין בג' או ב' רק לענין גבייה עיי"ש וכן משמע מהרדב"ז בתשובה שם, אלא שהחזו"א שם (ס' כ"ט סק"ד) כתב דלענין השג יד בעי ג' כדאמרינן בסנהדרין ט"ו, וכוונתו ודאי משום דבעי לשום חפיציו לדעת כמה יש לו ואם כן אינו דין בחלות חיוב ערכין אלא דין בשומת מטלטלין, [ובשומת קרקע בעי עשרה וא' מהן כהן כמבואר בסנהדרין שם].

חיוב אחריות

אי שייך ערכין בנדבה

(א) בריש חולין (י' ע"ג) כתב רש"י דערכין לא שייך בנדבה אלא בנדר דאמר ערכי עלי והדר יהיב כפי הקצוב בפרשה אבל לא מצי למימר הרי אלו לערכים אם לא נדר תחילה בערך ועיין רמב"ן וריטב"א שם, נראה פירושו כמו שנתבאר לעיל שערך אינו נדר ממון אלא התפסה במצות הערכין ואחר כך פודה ונותן כפי הקצוב בפרשה ואם לא התחייב עצמו תחילה לא שייך פדיון חיובו, מה שאין כן בבהמה שיכול להקדישו בלא חיוב מקודם.

ובישן"ת דברי חיים (מיו"ד סי' מ"ט) מביא למי שהקשה מאי טעמא לא שייך נדבה בערכין הא יכול לומר על מנת שלא אתחייב באחריות, ולפום ריהטא לא קשיא מידי שמצות ערכין הוא קבלת תשלומי ערך כפי אשר יושת עליו ואם אינו מקבל עליו בתורת חיוב מה קיבל עליו והרי הוא כאומר אם ארצה ליתן למחר אתן נמצא דכעת לא קיבל עליו כלום, [דדוחק לומר שמקבל עליו ערך על תנאי אם ירצה ונפק"מ שישתעבדו נכסיו מעתה], וצריך לומר דקושייתו באופן שאמר כשאפריש מעות לערכין לא אתחייב באחריותה (כ"ה דר"ה לקמן) או באומר הריני בערכין ממצות שלפני על מנת שלא אתחייב באחריות, ואם כן זהו קושיית השיטה מקובצת דלקמן.

אי שייך ע"מ שאין עליו אחריות

(ב) בשיטה מקובצת שם מקשה דמשכחת לה באמר הריני בערכין ממצות שלפני על מנת שלא אתחייב באחריותה ור"ל במתפיס מטלטלין או מעות לערכו, ותירץ דמכל מקום סתם ערכין ונדרים לאו בהכי מיירי וכן הוא בתוספות הרא"ש (אלא שנקושייתו לא כתב דנכ"ה ג' צדאי היה מהני רק "שמה לא היה חייב").

ולענ"ד היה נראה לתרץ על פי דברי הריטב"א בראש השנה (י' ע"א ד"ה אמר רבא) אהא דאמרינן התם שנדבה משכחת לה בהרי עלי כגון דאמר הרי עלי עולה על מנת שאיני חייב באחריותה (פרש"י ששארפרישנה לא אתחייב באחריותה), וכתב הריטב"א דלהכי לא הוה מתנה על מה שכתוב בתורה דדוקא במה שחייב מן התורה אינו יכול

והשני יש לו רק עשר או להיפך, לא אמרינן כיון שהראשון חייב בסכום זה הוא הדין העני השני אין מעריכין אותו אלא לפי השג יד דראשון כי זהו מה שקיבל עליו, אלא ערך עני קיבל עליו השני בלא סכום כמו ערכו של הראשון גופא דגם כן אין לו סכום ורק בשעת נתינה מתברר הסכום לכל אחד מהם, מיהו אפשר דכיון דלתוספות (ע"י לקמן) יש דין עשיר והעני גם בהשג יד נמצא דפחות מל' אי אפשר לו להראשון ליתן ואם כן יש לומר דגם השני קיבל על עצמו ערך של לכל הפחות ל'.

בהשג"י אי יש דין עשיר והעני

(ג) ואם בשעת נתינה העני יותר ובידו פחות ממה שהיה לו בשעת הערכה, אם יש על זה דין עשיר והעני תליא בפלוגתת הראשונים דשיטת התוספות (י' ע"ג) דגם בזה איכא דינא דעשיר והעני ואינו יכול לפחות בשעת נתינה ממה שהיה בידו בשעת הערכה ולהרמב"ם יכול ליתן אפילו פחות מכפי שהעריכו הכהן דעל הערכת כהן בהשג יד ליכא דינא דעשיר והעני, ולדידיה צריך לומר דבשעת הערכה אין הכהן קובע סכום כלל אלא פוטרו מליתן כולו וקובע לו שיתן כמה שיהיה לו בשעת נתינה (ונתבאר לקמן י"ז ע"ג צשיטת הרמב"ם עיי"ש).

אפי' אין לו סלע משלו נפטר בסלע שנותן

(ד) ואם אין לו אפילו סלע אחד אז אין הכהן מעריכו כלל (ונתבאר לקמן י' ע"ג ד"ה אין בערכין פחות מסלע עיי"ש), ומה שכתב המנחת חינוך (מ' ש"ג והג"א הסו"ל) דאם רוצה ליתן סלע ממה שמשאירין לו אחר סידור דיצא בזה היינו משום דסוף כל סוף יש לו סלע, ואם הכהן מעריכו בסלע זו ואפילו ילוה סלע ואפילו הסלע משועבד לערך שקדם לו מכל מקום יצא ידי חובתו כמבואר לקמן (י' ע"ג צשיטת דיהיב כו'), ועיין עוד מה שכתבתי לקמן במתניתין (כ"ג ע"ג ד"ה נותנין לו).

אם איננו ערך שלם יש נתינה פחות מסלע

(ה) ובעני האומר חצי ערכי עלי ונידון בהשג יד, לכאורה סגי שיתן חצי סלע (וה"ה ד' גלגל השג"י כגון האומר עשרית ערכו של כן חודש עלי), עיין לקמן (כ' ע"א ד"ה חצי ערכי עלי).

מובן שפיר דבאמת משכחת לה בנדבה אבל סתמא אינו כן, (ומיהו קשה למה נקט לה רש"י דוקא לקמן שם ומה ענינו לאינעיא דרנא), ואכתי צ"ע.

דין דמים

ערכין הוה פדיון נפשו אבל דמים הוא דמי גופו

א) **והנה** כל מה שכתבנו לעיל (ריש דמיו) דערכין אינו כנודר סך ידוע אלא שנתפס במצות ערכין ונותן כפי שקצבה תורה זהו דוקא באומר ערכי עלי אבל לא באמר דמי עלי, כי ערכי עלי הוא פדיון נפשו ובאמת הנפש אין לו מחיר ולולא שאמרה תורה לא ידענא כמה יתן, ואמרו בתנחומא (פי משא סי' י') לענין מחצית השקל כשאמר (הקצ"ה) ונתנו איש כופר נפשו תמה (משה) ואמר מי יוכל לתת פדיון נפשו שנאמר ויקר פדיון נפשו וחדל לעולם כו' אמר לו לא כמו שאת סבור אלא זה יתנו כו', עוד שם (סי' י"ב) כששמע משה ירד להורות ואמר בלבו מצאנו שפדיון נפש אדם ככר כסף שנאמר (מ"א כ' ל"ט) והיתה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקול כל אחד ואחד מישראל יהא נותן ככר כסף כו' עיי"ש באורך ולבסוף נאמר שם יודע היה הקדוש ברוך הוא מה בלבו של משה והראהו באצבעו ואמר לו משה זה יתנו כזה יתנו ע"כ, והכי נמי לענין ערכין שהוא פדיון נפשו של אדם הוצרכה תורה ליתן קצבה ולקבוע כמה יתן.

מה שאין כן דמי עלי הוה שויות גופו ולא נפשו ולזה יש מחיר כעבד הנמכר בשוק, ואין בדין דמים דאדם חידוש מיוחד כדין ערכין אלא הרי הוא כדמי חפץ בעלמא, [והגר"ז לא כ"כ עיי"ש ד' ע"ב מש"כ בזה].

דמי אדם שונה מדמי חפץ במקצת דינים

ב) **אולם** מדהוקש דמים לערכין ילפינן כמה דינים מיוחדים דליכא בדמי חפץ בעלמא, כגון (י"ח ע"ב) מרגלית לקלים ולידון בכבודו (נמצא לקמן ד' ע"ג גי' לא יח' אלא דמי דיקלא) והעמדה בדין להרמב"ם וכן חיוב אחריות (נמצא לקמן כ' ע"א ד"ה דכומה).

ג) **ולענין** שומא מבואר בסנהדרין (ט"ו ע"א) דבעי עשרה ואחד מהן כהן, ואע"ג דשומת ערכין לא בעי כ"כ (עי' לעיל מדין ערכין פ"ח י"ג) שאני התם דאי"צ שומא כמה הוא שוה דקצבו קבוע בתורה ואין אנו צריכין אלא לכבר שנותיו וכמה יש לו.

לעקור על ידי תנאי אבל בנדר שחיוב אחריותו אינו מגזרת הכתוב אלא משום דשעבד עצמו במה שאמר עלי אם כן כל היכא דפירש תוך כדי דיבור שאינו מקבל עליו אחריותו שוב אין לנו עליו כלום עכ"ד, ולפי זה בערכין שהתורה היא המחייבו באחריות כדאמרינן בחולין (קל"ט ע"ג) אמר רב המנונא הכל מודים בערכין דאף על גב דלא אמר עלי מיחייב דכתיב ונתן את הערכך כו' חולין הן בידך עד שיבואו ליד גזבר, אם כן לא מצי מיעקר לה לחיוב אחריות דהוה ליה מתנה על מה שכתוב בתורה.

אי שייך התפסה על ממון או מטלטלין

ג) **אולם** בלאו הכי קשיא בדברי רב המנונא דהא מבואר בסנהדרין (ט"ו ע"ב) אמתניתין דערכין המטלטלין בשלשה רב חסדא אמר אבימי במתפס מטלטלין לערכו, פרש"י שאומר ערכי עלי ונתחייב ערך הקצוב לפי שניו והיה לו מטלטלין ואמר הרי אלו לערכי "וחלה עליהן קדושה" ובא לפדותן צריך ג' להוציאן מיד הקדש, הרי דשייך להתפס מטלטלין לערכו וחל עליהן קדושה אפילו קודם שבאו לידי גזבר ולא עוד אלא שבר"ן שם משמע דכבר יצא ידי נתינה עיי"ש, ואין לומר דהא דאמרינן בחולין שצריך לבוא לידי גזבר אינו אלא לענין שיפטר מאחריותו אבל קדוש מיהא הוי, דהא קאמר התם חולין הן בידך כו' משמע דלא חל קדושה עליהן וכן כתב רש"י שם דאין ערכין קדושין כו', נוכ"מ ברמב"ם שכתב ג"כ חולין הן ועפ"ז כתב בערוה"ש ס' ל"ז סק"א דאין מועלין בהן עד שיבואו ליד גזבר, וגם אין לחלק ולומר דדוקא מתפס מטלטלין מהני ובחולין מיירי מנותן מעות חדא דאין סברא לחלק בזה ועוד שהרי השיטה מקובצת והרא"ש מקשין ממתפס במעות שלפניו, ואפשר דיש חילוק בין קודם הערכה לאחר הערכה וצריך עיון, [וכן קשה מהא דעבודה זרה (י"ג ע"א) אין מקדישין ואין מחרימין ואין מעריכין בזמן הזה ואם הקדיש כו' בהמה תיעקר כו' פרש"י ואין מחרימין קסבר כו' וכיון דהשתא ליכא בית המקדש אתי בהו לידי תקלה דמתהני מהקדש ומעילה, ותקשי נמי הרי חולין הן עד שיבואו לידי גזבר, ואפשר דהשתא דליכא גזבר שאני].

ברש"י משמע דשייך ערכין בנדבה

ד) **ומכ"ל** מקום מרש"י משמע לכאורה דאיכא ערכין בנדבה, מהא דלקמן (ה' ע"א) גבי איבעיא דרבא אי ערכי עלי למזבח נידון בהשג יד או לא פרש"י בנדר ונדבה כי האי, משמע דשייך ערכין בנדבה ודלא כמו שכתב ריש חולין, ולפי תוספות הרא"ש והשיטה מקובצת

פרק ראשון - הכל מעריכין

ב' ע"א

ערכי עלי הוי מעריך ונערך

במתניתין הכל מעריכין, פרש"י אם אמר על אחד ערך פלוני עלי, ובנערכין פרש"י אם אמר ערכי עלי או אם אמר אחר עליו ערך פלוני עלי, הנה נקט דין ערכי עלי גבי נערכין אבל בפירוש רגמ"ה כתב דין ערכי עלי גבי מעריכין, ומכל מקום דבר פשוט שאין כאן שתי שיטות אי ערכי עלי בכלל מעריך או בכלל נערך כי בכלל שניהם הוא רק דרגמ"ה נקט לה גבי מעריך מפני שרצה לפרש כל אופני מעריך בין מעריך לפלוני בין מעריך לעצמו ורש"י נראה לו לפרש דין מעריך לחוד ודין נערך לחוד על כן לא נקט במעריך ערכי עלי כיון דזה גם כן בכלל נערך ואכתי לא אשמועינן דין נערך ושוב כד תני נערך נקט ערכי עלי ששייך לשניהם, ונכ"ה בברכ"י (יו"ד ס' קנ"ט ד"ה וגנבל) ועיי"ש עוד מש"כ לפרש רש"י במתני' (ה' ע"ג) בפלוגתת ר"מ ור"י ופשוט הוא, ועוד דקתני טומטום ואנדרוגינוס נודרין ונידרינ ומעריכין אבל לא נערכין ומעריכין על כרחך שהעריכו אחר ולא עצמן שהרי אינן נערכין ולכן מפרש נמי הכל מעריכין דרישא בערך פלוני עלי ולא ערכי עלי.

ולא הוצרכתי לזה אלא מפני שבתוספות יום טוב בביצה (פ"ה מ"ג) משמע דנקט ששתי פירושים הם עיי"ש, ודבריו צריכין עיון וגם רש"י גופא כתב בחולין (ג' ע"ב) על מעריך ערכי עלי או ערך פלוני עלי ושוב כתב גם על נערך ערכי עלי עיי"ש ועל כרחך כנ"ל דערכי עלי שייך לשניהם, (אלא דשם בחולין לא נחית לדייק כנ"ל כי אין שם מקומו ועיקר חידושו שם דמופלג סמוך לאיש מעריך עיי"ש).

למה אין כינויין לערכין

תוד"ה הכל מעריכין, בא"ד ובכאן לא חשש להזכיר (כינויים) שלא היה מזכירין שם שמות על הערכין, והקשה בשיטה מקובצת (פ"ה י"ג) דלמאן דאמר (נדרים י' ע"א) דלשונות של נכרים הם מאי איכא למימר, וכבר הקשו

המפרשים שם גם על הקדש ותמורה למה לא מוזכר כינויים, [ועי' מאירי ריש נדרים מש"כ בשם הירושלמי ומחלוקת הראשונים אי בבלי פליג אירושלמי ועי' תוס' ריש נדרים דלא נמצא לשון נכרים אלא על השנויין שם במתני'].

ולענין מערכין לא קשה כלל ואינו דומה לכלל הני המוזכרין במתניתין ריש נדרים, דלכאורה צריך ביאור למאן דאמר לשונות של נכרים הם אמאי איכא כינויין בנזיר הא לא חל חיוב נזירות על העובדי כוכבים כמבואר בנזיר (פ"ב ע"ב), ועל כרחך דאין הענין תלוי בדיני נזירות של ישראל אלא דכיון דנכרי הבא לינזר ולהיפרש מן העולם (לפי דען של נכרים) הוא אומר נזיק נזוח והוה ליה נזיר של דיניהם לכן ישראל הנודר בהאי לישנא הוי נזיר של דיניו משום דהאי לישנא משמע נזירות והפרשה, וכן נדר וחרם ושבועה שענינים אלו יש גם אצל הנכרים לפי עניניהם גם הישראל הנודר בלשונם מתכוין לענין זה (דנייניו), מה שאין כן ענין של ערכין אין להם כלל שכשהן נודרין ממונו של פלוני הרי זה דין דמים אבל ערכין אינו אלא חידוש שחידשה תורה דהוה כמתפיס בדין ערך ונותן כסכום המפורש בקרא (ע' פתיחה למכילתין), ואפילו לרבי יהודה לקמן (ה' ע"ג) דעובד כוכבים מעריך היינו שמעריך בדיני ישראל אבל מושג זה כשלעצמו אין להם בדיניהם, וכיון שאין לנכרים ענין זה ממילא דלא שייך כינויים בערכין.

נדר דמים שיימינן כעבד עברי או כעבד כנעני

נודרין, פרש"י דמי פלוני עלי ושמין אותו כעבד הנמכר בשוק, ומקורו בברייתא בסנהדרין (ט"ו ע"ב) אולם לא נתפרש שם אי כעבד עברי או כעבד כנעני, ובתוספות במגילה (כ"ג ע"ג ד"ה שמינ) משמע כעבד עברי דאמרינן התם דפדיון הקדשות בעשרה ואדם כיוצא בהן ומוקי לה באומר דמי עלי דשמין אותו כעבד ועבד איתקש לקרקעות וכתבו התוספות משמע דעבד עברי איתקש לקרקעות כו' וכן כתב בתוספות יו"ט שם להדיא דשמין אותו כעבד עברי, אבל מהרש"א פשיטא ליה דכעבד כנעני שמין אותו עיין שם, ובאמת סתם לשון עבדים בתלמוד היינו עבד כנעני כמו

של נזקין יתבאר בארוכה עיי"ש], וממילא ודאי דבנדר אומדין אותו כעבד כנעני הנמכר בשוק.

שוב ראיתי ברבינו חננאל בסנהדרין שם שכתב להדיא דכעבד כנעני שיימינן וכן משמע בתוספות קידושין (ו' ע"א ד"ה א"כ) עיי"ש, ועיי"ן ש"ך (סי' ז"ה סק"ח) מה שכתב על התוספות במגילה הנ"ל ולדבריו כל אדם הוקש לקרקעות ואפילו בן חורין, ואם כן ודאי דכעבד כנעני שיימינן וההיקש לקרקעות אינו אלא לענין דבעי עשרה למישיימיה ודו"ק, [ובענין יסוד דין דמי אדם עי' לקמן ד' ע"ב גבי לא יהא אלא דמי דיקלא].

עבד שהעריך אי חל עליו שיעבוד מיד

ברש"י נשים ועבדים, ומש"מין לאחר זמן כשנתגרשה האשה או נשתחרר העבד, וכן כתב הרמב"ם (נפ"א מערכין ה"ו) דעבד מעריך ואם יפדה ויהיה לו יתן ערך שנדר, אבל התוספות אחר שהביאו פירוש הקונטרס כתבו אי נמי כגון שנתנו להם על מנת שאין לרב או לבעל רשות בהם וכן הוא בתוספתא.

ונראה דרש"י והרמב"ם בדקדוק כתבו דמשלמין לאחר זמן דוקא ודלא כתוספות, ואולי לשיטתם בנזיר (ס"ז ע"ב) במימרא דרבא דמסיק למה רבו צריך לכפותו לנזירות אבל לא לנדרים ולערכין, שהתוספות שם (ד"ה י"א) פירשו דעבד המקבל עליו ערך אינו מועיל מחאת הרב כלל כי מה מפסיד אם אמר העבד ערכי עלי ולכשישתחרר או יתנו לו במתנה על מנת שאין לרבו רשות בו ישלם להקדש, הרי דעתם דבעודו עבד משלם אם יש לו, אבל רש"י (ו"א שהפירוש על נזיר אינו מרש"י עי' שה"ג) שם כתב דאין הרב צריך להפר דממילא בטל וז"ל וערך אין לו שאין גופו קנוי (ערך אין לו אין הכוונה לענין נערך אלא לענין מעריך שאין לו תלות חיוז ערכין שהרי המפרש כתב לעיל שם נאומר ערך פלוני עלי ולא ערכי עלי עיי"ש), וכן כתב הרמב"ם (נפ"א מנזירות ה"ח) דעבד שהעריך אין רבו צריך לכופו וז"ל מפני שאין נפשו קנויה לו לא יחול עליו נדר, וכבר תמהו עליו שזה היפך מתניתין דהכא דעבדים מעריכין וכתבה הרמב"ם עצמו להאי מתניתין בהלכות ערכין (פ"א ה"ו), [ומש"כ בערוה"ש (מזירות סי' ז' ס"ו) ובליקוטי הלכות (נזנה מודה על ממני) ועוד אחרונים דבאמת הערכין חל אלא דכיון שגופו קנוי לרבו אין לו מעות ואי"צ לשלם עד שישתחרר או שיתנו לו ע"מ שאין לרבו רשות בו ובא הרמב"ם לומר דבינתיים אינו יכול להשכיר א"ע לאחרים כדי לשלם כיון שגופו קנוי, כ"ז אינו במשמעות דברי הרמב"ם שכתב שלא יחול עליו נדר דמשמע

שכתב הר"ן בכתובות (ק"י ע"ב) בשם הראב"ד (הוצא לקמן ריש ג' ע"ב עיי"ש) וביותר כאן דקאמר כעבד הנמכר בשוק משמע עבד כנעני דהא עבד עברי אינו נמכר בשוק כמו שכתב הרמב"ם בהלכות עבדים (פ"א ה"ה), וכן משמע מסוגיא דלקמן (י"ט ע"ב) דקאמר אביי אומדין אותו כמה אדם רוצה ליתן בעבד העושה מלאכה בידו אחת והשנית מוכתבת לרבו ראשון וזה לא שייך אלא בעבד כנעני לפי מה שכתב הרמב"ם (פ"ד מענדים ה"י) דעבד עברי אין רבו מוכרו לאחר, אולם יש לדחות לפי מה שכתב המנחת חינוך (מ' מ"ב אות ט"ו) דמדעת העבד יכול למוכרו לאחר, מיהו יש חולקין עליו בזה ויש לעיין.

ובקצות החושן (סי' מ"ב) כתב דתלוי במחלוקת רש"י והרא"ש ריש פרק החובל גבי אומד של נזקין כעבד הנמכר בשוק, שרש"י כתב ז"ל שהרי הזיקו והפסידו ממון זה שאם היה נצרך היה מוכר עצמו כעבד עברי משמע דאמדינן ליה כעבד עברי, אבל הרא"ש שם כתב דעבד עברי אינו נמכר אלא לשש ואם תאמר דאחר כך מוכר עצמו עוד פעם לשש ועוד פעם הרי זה מחיר גדול אלא אומדין אותו כעבד כנעני שהוא נמכר לעולם דבשומא אזלינן לקולא כדאמרינן שם לעיל (ב"ק נ"ט ע"ב) מובער בשדה אחר לשום ערוגה אגב שדה אחר עיי"ש והכי נמי לענין שומת נדרים תלוי בפלוגתא זו, וכן כתב השפת אמת מגילה (טז).

ולענין ד לא משמע כן אלא דלענין נדר דמים בין לרש"י בין להרא"ש שיימינן כעבד כנעני, לא מיבעיא להמהרש"ל (מש"ש טז) והב"ח (ח"מ סי' מ"ב) שכתבו דליכא פלוגתא כלל וגם רש"י מודה דשיימינן ליה כעבד כנעני עיי"ש וכן הוא בשיטה מקובצת שם בשם רבינו יהונתן עיין שם [ועיין בביאור הגר"א שם גם כן דשמין כעבד כנעני דליכא שומא לעברי ולא הזכיר שיהא סתירה מרש"י הנ"ל] דודאי בנדרים גם כן שיימינן הכי, אלא אפילו לדעת הסמ"ע שם (ס"ו) ושאר אחרונים דרש"י והרא"ש פליגי מכל מקום היינו דוקא בנזקין אבל לא בנדר דמים, והטעם משום שהנודר ודאי אין כוונתו לכמה שיכול להשיג על ידי מכירה כמה פעמים לשש אלא כוונתו לכמה ששוה בשוק דהיינו מכירה אחת עולמית כעבד כנעני ודוקא בנזקין דמשלם לפי מה שהחסירו בזה שייך לומר דבאמת החסירו יותר כי לוא היה צריך למעות היה יכול למכור עצמו באופן זה של שש שש והיה מקבל יותר מעות אבל אין זה סתם שיווי של אדם, [ואעפ"י שכן חורין אינו יכול לימכר כעבד כנעני מ"מ דין השומא כך הוא כאילו היה נמכר, ולקמן (י"ט ע"ב) גבי אומד

לדין לפני הכהן שיעריכם דהא אין להם אפילו סלע אחד של הישג יד ובכהאי גוונא אין הכהן מעריך כלל כמו שיתבאר לקמן ריש פרק ב' (ו' ע"ז ד"ה אין מערכין), רק שכותבין זכרון דברים שפלוני או פלונית נדרו בערכין שיהיה לראיה ביד הגזבר לכשתתגרש או ישתחרר יתחייבו לקיים נדרן, וזה כוונת הר"ש בתורת כהנים (פרשתא ג' הל' ג') שכתב ז"ל ואם לאו כותבין עליהן וגובין מהם לאחר זמן פירוש ואם לאו כותבין עליהן שטר ומחתימין ומניחין בלשכה.

דברי התו"כ ואמאי לא הביאו התוס'

שם, ועבד אע"ג דגבי מצות יש לו דין אשה לפי ערך זכר הוא נערך דלא אישתמיט תנא כו', ובשיטה מקובצת (לוח ט"ו) כתב בשם הרא"ש דבתורת כהנים דריש מואמרת אליהם לרבות גרים ועבדים ומשמע דלערך איש מרבה להו, [הנה בתו"כ שם לפני"ז מייתי פלוגתא (דלקמן ה' ע"ז) בעכו"ם דר' מאיר סבר דנתמעט ממערכין דכתיב בני ישראל ונתרבה לנערכין מדכתיב איש ור' יהודה סבר דנתרבה למערכין מדכתיב איש ונתמעט מנערכין דכתיב בני ישראל, ועלה קאמר התם אי בני ישראל יכול אין לי אלא בני ישראל מנין לרבות את הגרים ואת העבדים ת"ל ואמרת אליהם, ר"ל אי בני"א אין לי אלא בני"א דנערך לר"מ ומעריך לר"י מנין לרבות את הגרים ואת העבדים להיות מעריך לר"מ נערך לר"י ת"ל ואמרת אליהם (עיי"ש ע"ש) דהילפותא הוא צין על מערכין צין על נערכין, ולפי"ז הא דקאמר הרא"ש כאן דבתו"כ מרבה עבדים לערך איש, לא הוצרך לזה אלא לר"י דעכו"ם נתמעט מבני"א להיות נערך והוא"א דגם עבדים כן קמ"ל ואמרת אליהם אבל לר"מ דאפילו עכו"ם נערך ובודאי דזכור הוא נערך דלא נתמעט עבד מבני"א אלא לענין מערכין ולא לענין נערכין ופשיטא דגם עבד נערך כאיש].

ויש לתמוה על התוספות למה כתבו דלא אישתמיט תנא וכו', ולא הביאו הך תורת כהנים דיליף ליה להדיא מקרא, ואין לומר דבתורת כהנים מרבה עבד להיות נערך אבל אכתי אינו מוכח דזכור הוא נערך, ליתא דהא בפירוש הר"ש שם הקשה ואם תאמר ואמאי בעי רבויי לעבדים מקרא אחרינא ונילף ליה מאשה וי"ל דהכא הוי אמרינן דון מינה ומינה ויהא העבד כערך האשה, הרי דלא נצרכה ריבויי לעבדים אלא לומר לך דזכור נערך וזהו נמי כוונת הרא"ש דמשמע דלערך איש מרבה להו וכיון שכן למה לא הביאו התוספות האי דתורת כהנים, ויש לומר משום דהר"ש שם מוסיף ומיהו למאן דאית ליה דון מינה ואוקי באתריה ודאי אין צריך רבויי אחר לעבד וקרא כי אתא לרבות הגרים הוא דאתא, ולפי זה

שהנדר לא חל, וכש"כ שבמפרש א"א לומר כן שהרי בס"ד של הגמ' שם דיש לו ערך כתב המפרש כגון שהקנה לו אחר ע"מ שאין לרבו כו', הרי מיירי בעבד שיש לו מעות וא"כ הו"ל לפרש הכא כגון שאין לו מעות וע"כ דדעתו דאינו חל כלל ודו"ק.

ומתריץ הקרן אורה שם דהא דעבד מעריך היינו לענין לאחר שיצא לחירות וכמו שכתב הרמב"ם (פ"א מערכין) ז"ל ואם יפדה ויהיה לו יתן ערך שנדר דמשמע דכל זמן שהוא ברשות רבו אפילו יש לו לשלם אינו חייב, והטעם דכל זמן שהוא ברשות רבו אינו יכול לקבל על עצמו שום חוב שהרי אין נפשו קנויה לו ואינו ברשות עצמו דשל רבו הוא (וכן נשעיה שו"א איסור גזל עיי"ש דנר"ו) אבל כשיצא לחירות מחויב הוא לקיים מה שקיבל על עצמו שבועתו נדרו או ערכו ולא יצאו דבריו לבטלה עכ"ד, וביאור דבריו דדין ערכין הוא שמקבל על עצמו שיעבוד ואחר כך משלם שיעבודו ופודהו ועבד אף על פי שדיבורו מחייבתו מכל מקום שיעבוד הגוף לא מצי מיחל עליו ולכן גם ביכול לשלם פטור עד שישתחרר ויחול עליו השיעבוד [וכמוש"כ הרמב"ן בנדרים סו"פ נערה המאורסה דנדריו שיש בהם עינוי נפש וביטול מלאכה שאין הנדר חל עליו כלל מ"מ כשיצא לחירות משלים את נדרו, ועל כרחק דדיבורו מחייבתו אף כשאין הנדר חל], וזהו שיטת הרמב"ם ורש"י שם אבל התוספות סבירא להו דאין חסרון במה שאין גופו קנוי שלא יחול עליו השיעבוד של ערכין.

ומשום הכי כתב רש"י כאן שמשלמין לאחר זמן לכשיתגרשו וישתחררו, דכיון שכלל עבדים בהדי נשים לא הוה מצי למנקט כגון שנתן להם אחר על מנת שאין לרבו רשות בו דבעבדים ליתא כשיטת רש"י (או המפרש) שם וכן הרמב"ם כתב דוקא לכשיפדה וכנ"ל (וס"ל דהגמ' מולק על התוספתא שהביאו התוס' או דס"ל דמש"כ בתוספתא אס יס להן גוצין כה"ז קאי רק על נשים) ולכן כתב דמשלמין לאחר זמן, [והיחידוש בזה הוא דאע"פ שאין נדרו חל מ"מ דיבורו מחייבתו וכנ"ל בשם הרמב"ן], מה שאין כן תוספות לשיטתם שם דיש להם ערכין ומשלמין לכשיתחררו או שיתן להם אחר על מנת שאין לרבו רשות בו, [שו"ר בהפלאה שבערכין שכוון לדברי הקר"א וכתב ג"כ כנ"ל דאולי לשיטתם עיי"ש באורך].

נשים ועבדים כ"ז שאינן ברשות עצמן אין מעמידין אותן לפני כהן

בתוד"ה נשים, בא"ד ואפילו אין להם כותבין עליהם מיד כו', נראה פשוט שאין מעמידין אותן

אמאי לא הביא הרמב"ם הא דחש"ו נידרין ונערכין

חרש שומע וקטן נידרין ונערכין אבל לא נודרין ולא מעריכין מפני שאין בהם דעת, הרמב"ם לא הביא הא דחרש ושוטה נידרין גם לא הביא הא דלקמן דמנוול ומוכה שחין אינו נידר, וי"ל דלא הוצרך לזה שהרי הכל תלוי לפי מה שנמכר בשוק [וכל שנידיר ממילא הוא גם נידון בכבודו], וגמרא גופא לא הזכיר דמנוול ומוכה שחין אינו נידר אלא בדרך אגב דלא נימא מדלא נידר אינו נערך קמשמע לן דנערך, וכן חרש שומע וקטן לא הזכיר דנידריין ונערכין אלא אגב דאין נודרין ואין מעריכין מפני שאין בהם דעת (והוא נלמד מדכתיב אלס דוקא מי שידע להפלות למי נדר כמוש"כ רגמ"ה), ועוד שכבר הקשה התוספות דבבבא קמא משמע דחרש אין לו דמים ותיירץ דנפקא מינה בין חרש בידי שמים או בידי אדם ובבבא קמא שם תירצו עוד דנפקא מינה אי יש לו אומנות או לא (ושטיסא אמת כל שטיסא נשוק), ואם כן אי הוה מזכיר חרש היה צריך להאריך ולחלק בין כמה מיני חרשים, וכן בשוטה דהא יש שאין לו דמים כדמשמע ברש"י כתובות (ל"ז ע"א ד"ה נשטיסא) וכמו שכתב רש"ש שם, ולכן לא נקט אלא מילתא דפסיקא כמו קטן טומטום ואנדרוגינוס ועובד כוכבים, מה שאין כן גבי נזקין דקחשיב שם (נפ' הסוגל) רבא ונקיט ואזיל קיטע ידו סימא עינו וכו' נקט גם כן חרשו נותן לו דמי כולו ולכן הביאו הרמב"ם גם כן שם.

אי מופלא הסמוך לאיש חייב לקיים נדרו

הב"ל מעריכין כו' דאתויי מופלא סמוך לאיש, ז"ל הרמב"ם (פ"א ה"ט) וקטן שהגיע לעונת נדרים והעריך או נדר דמים חייב לשלם שהרי נדריו קיימין כמו שבארנו בהלכות נדרים, ותמה במנחת חינוך (מ' ט"ז) הא קטן אינו עובר בכל יחל כמו שכתב הרמב"ם בהלכות נדרים (פ"א ה"ל ד') דלא קיימא לן כרב הונא (בגדה מ"ו ע"א) דכל שישנו בהפלאה ישנו בכל יחל ואם הקדיש ואכל לוקה, אלא דוקא אחרים שאכלו לוקין עליו דרק לענין זה נתרבה מופלא הסמוך לאיש שאם נתן הקדישו הקדש אבל לקטן גופיה לא שייך כפייה עיי"ש.

ונראה בדעת הרמב"ם דהא דקסלקא דעתין בגמרא שם דמופלא הסמוך לאיש נתרבה לאיסור כל יחל ולא למלקות ודחי מה נפשך אי מופלא סמוך לאיש דאורייתא מילקא נמי לילקי ואי מופלא סמוך לאיש לאו דאורייתא איסורא נמי ליכא, אין הכוונה לומר כל שנדרו נדר מדאורייתא הרי הוא לוקה דהא קושטא הוא דקיימא

דרשת התורה כהנים לרבות עבדים לנערכין איננה לכולי עלמא, [וגם דלר"מ דעכו"ם נערך לא קאי ריבויי דעבדים אלא על מעריכין וכנ"ל], ולכן לא כתבו התוספות מהא דתורת כהנים אלא נקטו מילתייהו באופן כללי דפשטא דמילתא משמע דנערך כזכר דאם אינו כן לפי האמת לא הוה אישתמיט תנא לומר חידוש כזה.

[ועיין] בהגהות מהר"ש טויבש שציין לדברי התוס' בב"ק (פ"ט ע"א ד"ה והא) בהא דעבד כשר לעדות דלא גמרינן לה לה מאשה אלא להחמיר על העבד לעשותו כישראל אבל לא לגרעו מאיש, ורצה בזה ליתן טעם אמאי עבד נערך כאיש, [ואפשר שלא ראה הא דתו"כ או דס"ל דהתוס' שלא הביאו התו"כ לס"ל כן], ולא דק דהתם הכי קאמר דעבד שהוא איש ובכלל אחיך הוא ממילא כשר לעדות (דכתיב והנה עד שער העד שער ענה נאמין) ואף דאשה פסולה מ"מ במה שכשר בלאו היקישא דלה לה מאשה לא אתי היקישא לגרעו מאיש, אבל הכא דליכא ריבויי לעבד לולי הילפותא דתו"כ ואינו נערך אלא משום היקישא בזה ודאי דכאשה היה נערך, שו"ר בהפלאה שבערכין שהביא ג"כ התוס' בב"ק הנ"ל אלא שצירף לזה הא דתו"כ דכיון דאיכא ילפותא על עבד ואי"צ היקישא דלה לה מאשה לא אתי היקישא לגרעו מאיש עיי"ש, אולם למה שכתב הר"ש בפירושו הנ"ל אין דברי התו"כ צריכין חיזוק, דבלאו התוס' דב"ק גם כן א"א לומר שיהא נערך כאשה דאדרבה כולה קרא להכי הוא דאתי לומר דזכר הוא נערך דאי כאשה הוא נערך ל"צ קרא, משא"כ בב"ק דליכא ריבויי לעבד שיהא כשר לעדות אלא מכללא הוא דאתמר כיון שהוא איש ומיקרי אחיך על כן הו"א דאכתי יפסל כאשה להכי הוצרכו התוס' לסברתם דלא בא היקישא לגרעו מאיש ודו"ק].

ובעיקר דברי התוספות דמדמי ליה עבד לאשה וסלקא דעתן שיהא נערך כאשה, יש להוסיף מהא דכתיב (נפ' משפטים) אם עבד יגח השור או אמה כסף שלשים שקלים יתן לאדוניו הרי מצינו שדמי עבד שלשים שקלים כערכה של אשה מבית כ' עד בת ס', ואף על פי שערכין שונה שמחולק לפי שנותיו מכל מקום הוה אמינא דערך עבד נמי יחולק לפי שנותיו אבל על כל פנים לא יהא עדיף מערכה הגדול של אשה, ועיין מורה נבוכים (פ"ג ר"פ מ') שכבר ייחס שתי דברים אלו אהרדי ז"ל ושם דמי העבד בכלל חצי נזק בן חורין בכלל שאתה תמצא ערכי אדם שמרובה בהן ששים שקלים (ט"ז דערך הגדול חמשים שקלים אלא ר"ל דמי העבד קרוב לחיה) ודמי העבד כסף שלשים שקלים ע"כ, ולכן הוה אמינא דיהא נערך כאשה מכל מקום לפי ערך זכר הוא נערך דלא אישתמיט תנא כו'.

שני כופרין האי חצי כופר והאי חצי כופר כופר שלם אמר רחמנא ולא חצי כופר כו', ופרש"י ותוס' דלענין תשלומין ודאי שייך שישלם האי חצי והאי חצי רק לענין כופר דכפרה דמזיק הוא ותרווייהו כפרה בעו ובחצי כופר לא מיכפר ע"כ, והנה קרא כתיב כולו בלשון יחיד ובעל השור נקי ואם שור נגח כו' והועד בבעליו כו' וגם בעליו יומת ואם כופר יושת עליו ונתן פדיון "נפשו" כו', ואעפ"כ לא ס"ד לפטור שותפין ומאי שנא איש, ואדרבה פדיון נפשו יותר משמע דוקא אחד ואעפ"כ גם שנים משלמין אי לאו דשניהם צריכין כפרה שלימה.

ובגמרא שם בעא מיניה עוד מהא דתנן לקמן (כ"א ע"א) חייבי ערכין ממשכנין אותן חייבי חטאות ואשמות אין ממשכנין אותן חייבי כופרין מאי כיון דכפרה כו' לא חמיר כולי האי כו' עיי"ש משמע דערכין דממשכנין משום דאינו לכפרה פשיטא דנותן חצי תשלומין לרש"י ותוס' הנ"ל.

אלא דיש לדון מטעם אחר שלא יהיה ערכין בשותפות, דהא איכא דינא דהשג יד היכי דהמערך עני ואם כן אם שותפין יעריכו ואחד מהם עני והשני עשיר איך נידייניה להאי דינא הרי בערך עשיר אי אפשר מפני העני ובערך עני אי אפשר מפני העשיר ואיך יהיה ערך אחד מיתלי תלוי בשני בני אדם, נוא"ת דליכא דין השג"י בכה"ג א"כ גם דין ערכין ליכא כדמשמע לקמן (ד' ע"א) דס"ד דכהנים ליתנהו בערכין כיון דליתנהו בהשג"י עיי"ש (וערך ספס סאני כמוש"כ ד' ע"ג), אולם זה לא יקשה אלא אי נימא דדין הישג יד הוא בעצם הערך ר"ל שערך בן עשרים סתמו נ' סלעים והערכת כהן בעניות נותן להערך שיווי של סלע והיינו שהערך הוא שנפחת ואם כן בגוונא שהערך תלוי בשני בני אדם קשה איך נחלק עצם הערך, אבל האמת אינו כן שהערך לא נשתנה מכפי שהיה שהרי אם העשיר אחר שהעריכו הכהן בעניות משלם כעשיר (ע"י לקמן י"ז ע"ג גלויסה), ועל כרחק משום דאכתי חובת כל הערך עליו רק דין הוא בתשלומי הערכין דעל ידי הערכת כהן יכול העני לפטור עצמו בפחות וסגי בסלע אחד שיחשב כאילו שילם הכל, וכיון שכן אין האחד תלוי בשני ואית לן למיזל בתשלומי כל אחד מהן כפי השגת ידו דהיינו שהעני יפטר חציו על ידי נתינה בעניות והעשיר ישלם חצי ערך שלם ושפיר שייך ערכין בשותפות אף על פי שאין תשלומיהן שוין, נולולא דמסתפינא הו"א דזהו כוונת התוספתא (פ"ג ה"ו) עני ועשיר שהעריכו כו' זה נותן לפי משהו וזה נותן לפי משהו, עיי"ש בחסד"ד שנדחק מהו החידוש ולהנ"ל אפשר דר"ל שהעריכו בשותפות ועי', ולקמן ריש פרק ב' נתבאר דין השג יד מהו עיי"ש.

לן דאורייתא ומכל מקום אינו לוקה כמו שכתב הרמב"ם שם, אלא לענין לאו דכל יחל הוא דקאמר לה שאי אפשר לחלק ולומר דמופלא הסמוך לאיש דאורייתא באיסור כל יחל ולא בעונש דיליה אלא כל דליתא במלקות ליתא בכל יחל וכן כתבו התוספות שם (ד"ה א') ועיין משנה למלך (סוף הל' מאכ"א), אבל לענין עשה דככל היוצא מפיו יעשה (ע"י רמב"ם ריש הל' ערכין ונדרים פ"א ה"ד) אפשר דקטן איתנהו בכלל המצוה, ואדרבה מדברי רב הונא משמע דכל שנתרבה להפלאה נתרבה לכל דיני נדרים ובודאי דעשה דמוצא שפתיך תשמור וככל היוצא מפיו יעשה בכלל ולא נדחה קטן אלא ממלקות משום דלא מצינו קטן נענש וממילא דליתא נמי ללאו דכל יחל וכנ"ל, אבל עשה דמוצא שפתיך שאין הכרח להוציא קטן נדחה שייך חיוב על קטן עמש"כ אאמור"ר ז"ל בס' עמק שוה פסחים (ס' ט"ו אות ו') ועי' מש"כ לקמן (ג' ע"א בתוד"ה למעוטי קטן מכרת) ודאי דאיתנהו במופלא סמוך לאיש, ולפי זה שפיר שייך לשון חייב לשלם גבי מופלא הסמוך לאיש שהקטן עצמו חייב אף על פי שאין כופין אותו במלקות, וכן בהלכות נדרים שם כתב דאף על פי שנדריהן קיימין אם חללו נדרן כו' אינן לוקין כו', ולא כתב דאין חייבין לקיים נדרן כלל, [וכעני"ז י"ל גבי נדר עכו"ם ע"י מל"מ (פ"י ממלכס ה"ו ד"ה ודע שמה) ובמש"כ לקמן (ה' ע"ג) במתני'].

אי שותפין מעריכין

הכל מעריכין לאתויי מאי כו', בשפת אמת נסתפק אי שותפים מעריכין לומר ערך פלוני עלינו כמו שמביאים קרבן בשותפות או דילמא כיון דכתיב איש כי יפליא דוקא יחיד וכן משמע מדלא אמר לאתויי שותפין, ולענ"ד אי משום דכתיב איש לא איריא דאין אנו דורשין דרשות מעצמינו שאינו מוזכר בשום מקום, נוכ"כ המנ"ח מ' תרי"ג לענין כתיבת ס"ת בשותפות דיש שדרשו כיון דכתיב לכם הוי כמו לולב ודחה דבריהם דאין אנחנו יכולים ללמוד כן אם אין אנו יודעים ממקבלי התורה בעלי הש"ס שדרשו כן עיי"ש ועי' יד מלאכי כלל קמ"ד באורך], ואדרבה אי דרשינן הכי אם כן מאי פריך בנזיר (פ"ג ע"א) איש כי יפליא בערכין למה לי והא מיבעי ליה לאיש מעריך ולא השותפין מעריכין אלא על כרחק דלא דרשינן הכי, והא דלא אמרינן הכל מעריכין לאתויי שותפין אינו ראיה דאפשר דפשיטא ליה ולא בעי לרבווי.

[ועי' בב"ק (מ' ע"א) בעא מיניה שור של שני שותפין כיצד משלמין כופר משלם האי כופר והאי כופר אחד אמר רחמנא ולא

אי טריפה מקרי נפש

תו"ד"ה לאתויי מנוול, בא"ד ויש לומר דהכא בטריפה איירי וכו', וטריפה איתרבי מנפשות דנערך, לכאורה קשה דבסנהדרין (ע"ט ע"ה) מבואר דהורג טריפה פטור משום דלאו נפש הוא ואם כן איך מקרי נפש לענין ערכין (וכה"ק דהפלאה שערנין), ויש לומר דבאמת טריפה הוה בכלל נפש ומכל מקום ההורגו לא מקרי מכה נפש דלענין רציחה בעי שיכה מי שאינו מוכה עדיין אבל טריפה יש בו כבר הכאה שימות ממנו, וזה גופא כוונת התוספות בקושייתם וא"ת ההורגו יתחייב כו' ר"ל דאיך אמרינן בסנהדרין דההורג את הטריפה פטור משום דאינו בכלל נפש (ועל כרחק דקאי אהיהא סוגיא דסנהדרין דל"ה מנ"ל דהורג טריפה פטור ומנ"ל שזה תלוי בנפשות) והכא אמרינן דבכלל נפש הוא, ואין לחלק כנ"ל דנפש הוא אלא שכבר מוכה ולכן אינו בכלל מכה נפש דהא בתינוק בן יומו גם כן ספק שמא כבר מוכה הוא ומכל מקום כיון דהוה בכלל נפש ההורגו חייב ואם כן למה בטריפה לא אמרינן כן, ועל זה תירצו דאין הכי נמי בתינוק נמי דוקא כלו לו חדשיו אבל טריפה מוכה הוא וכנ"ל, [אבל מה שהקשה השואל בשו"ת צפנת פענח (סי' נ"ד) מגוסס עיי"ש, לק"מ דגוסס לאו מטעם מיעוט חיות אתינן עלה אלא משום דאינו בר העמדה ועי' ר"ש בתו"כ שם ודו"ק].

מיהו יש לתמוה בעיקר דבריהם דטריפה איתרבי מנפשות דנערך, והלא בגמרא משמע דטריפה אינו נפש דהא לקמן (ד' ע"ה) ילפינן מנפשות שנידון בכבודו שאם העריך אבר שהנשמה תלויה בו נותן כולו (עי' מחני' לקמן כ' ע"ה ונחמ"ס שם דל"ה טריפות נכלל) ור"ל דילפינן מנפשות דכל אבר שבטילתו הוה ליה טריפה ואינו נפש נחשב אותו אבר עצמו כנפש שהרי הוא מחיה את כל הגוף ולכן ערך אותו אבר הוא ערך כל הנפש, ולכאורה מוכח מזה דטריפה שחסר לו אותו אבר אינו נפש ואינו נערך דאי טריפה עדיין נפש הוה אם כן אין בעשות את הבריא לטריפה משום נטילת נפשו ובמה הוה ערך כבידו בכלל קרא דנפשות, [ואי משום דעכ"פ יש לו לטריפה אברים שבכחם להחיות נפש בגוף הבריא ואברים אלו ערכן כערך כולו, ליתא דא"כ כל האומר ערכי עלי יתן ערך כולו על כל אבר ואבר שבו שהנשמה תלויה בו], ולכאורה מכאן ראיה לשיטת הרמב"ם החולק על התוספות וסבירא ליה דטריפה אינו נערך כמו שדייק בצפנת פענח ועוד אחרונים ממה שכתב (נפ"א ה"ט) אפילו היה הנערך מוכה שחין או סומא או גידים ויש בו

כל מום נותן לפי שניו כמו שקצוב בתורה, ולא כתב חידוש יותר דאפילו טריפה נערך דאין לומר משום דאין דרכו להביא אלא מה שמפורש בגמרא שהרי כתב נמי חולה וסומא ובעל מום שאין נזכרין בגמרא אלא משמע דסבירא ליה דטריפה אינו נערך, והנה לפי הנ"ל מוכח כדבריו מדין נידון בכבודו אבל לתוספות קשיא, [אבל מדמים לא קשיא מדנידון בכבודו (וילפינן לה מהיקשא עי' י"ט ע"ה) משמע שבלא האבר אינו שוה כלום וא"כ טריפה לא יהיה בדמים וזה לא יתכן דהא דמים הוא לפי שויו וגם טריפה שוה ממון כדמוכח בגיטין (מ"ג ע"ה) ועוד דלא יהא אלא דמי דיקלא וכו', הא לא קשיא דנידון בכבודו דין אחר הוא ואינו כפי הנמכר בשוק כמו שנתבאר לקמן (ד' ע"ג) גבי דין דמים עיי"ש].

אולי באמת יסוד הקושיא אינה נכונה ואדרבה בגמרא מוכח דאי אפשר למעט טריפה מדין נידון בכבודו, דאי כנ"ל דמינה מוכח דטריפה אינו נערך אם כן כל שכן דמת אינו נערך ואם כן למה לי למילף מנפשות דמת אינו נערך ופריך שם (ע"ג) והא אפיקתיה לנידון בכבודו והא אדרבה חדא נלמדת מחברתה, אלא על כרחק דמינה לא ידעינן טריפה וכל שכן מת ומכל מקום טעמא בעי אמאי לא, וצריך לומר דהא דאבר שהנשמה תלויה בה מקרי נפש אין הטעם משום דבלעדיו (דהיינו טריפה) אינו נפש אלא דאף על פי שהוא נפש בלעדיו מכל מקום נפש המוכה הוא שסופו למות כמו שכתבתי לעיל והאבר הזה מחיה את הנפש שלא יהא מוכה משום הכי חשיב אבר הזה נפש מפני שהוא המהווה את שלימות הנפש ודו"ק.

אלא דלפי זה נמצא דבמעריך אבר של טריפה באבר שהנשמה תלויה בו אבל אינו מת מיד בלעדיו כגון כבידו כיון דאין אבר זה מעלה ומוריד אצלו כי גם בלעדיו וגם עמה הרי הוא טריפה בכי האי גוונא לא יתן כולו, ורק בראש או בלב שבלעדיו ימות מיד נותן כולו וזה חידוש לדינא, [ואין לומר משום דבאדם רגיל שהוא שלם בגופו הרי זה מחייהו ממילא נחשב זה כחשיבות כל האדם ולא חילקה תורה בין אם עכשיו ממש הוא מחיה נפש או לא, ליתא שהרי לא העריך כבד סתם אלא כבידו של אדם זה הטריפה וכיון שבאדם זה אינו מהווה את נפשו אין כאן ערך נפש], ועל כל פנים לפי זה שוב אין ראיה שהרמב"ם חולק על התוספות דטריפה נערך דיש לומר דלהכי לא נקט טריפה משום דאז היה צריך לחלק בדין אברים באלו שימות מיד או שלא ימות מיד ואין דרכו להאריך במה שאינו מבואר בגמרא.

לאיזה ענין נתרבה פחות מב"ח לדמים

נידרין לאתויי מאי כו' לאתויי פחות מבין חודש כו', נידרין דקתני היינו לענין שנידון בכבודו דאי לא הכי לא יהא אלא דמי דיקלא כדפריך לקמן (ד' ע"ג) על טומטום ואנדרוגינוס, וכן מבואר בתורת כהנים (נחוקמי פרשתא ג' ה"ח) שיכול כל שהיה בכלל ערכים יהיו בכלל דמים טומטום ואנדרוגינוס ופחות מבין חודש שלא היו בכלל ערכים לא יהיו בכלל דמים תלמוד לומר יהיו, הרי דכהדי ילפינן לה ומינה דכי היכי דמוקמינן ריבויי דטומטום ואנדרוגינוס נידון בכבודו הכי נמי לענין פחות מבין חודש, ואם כן מה שכתב רש"י (ד"ה מי וסדר מפרט) דסלקא דעתך דמתניתין דנידר רבי מאיר הוא ולא רבנן, ונהיינו דפלוגתא אינו באאמדה"ל אלא בדמים ונקט מעריך לרבנותא דר"מ, היינו נמי לענין נידון בכבודו דסלקא דעתך משום דאינו בערכין אינו בדמים לענין זה אבל לדמים בעלמא כפי ששוה בשוק פשיטא דלכולי עלמא נידר ואין צריך לפנים, (ונס' עולת שלמה נמקשה צה ולק"מ).

וברגמ"ה כתב דקמשמע לן דאף על גב דאינו נערך ולא מעריך נידר, הוסיף שגם אינו מעריך, ורצה בזה לתרץ קושיית רש"י דמפני כן נקט דוקא פחות מבין חודש ולא חד מהני משום דפחות מבין חודש גרע טפי מחרש שוטה וקטן וטומטום ואנדרוגינוס ועובד כוכבים דכל הני או מעריכין או נעריכין והוי על כל פנים בתורת פרשת ערכין, מה שאין כן פחות מבין חודש שהוא מופקע מכל דיני ערכין שהרי אינו מעריך ואינו נערך סלקא דעתך דגרע טפי ואינו בדמים להיות נידון בכבודו קמשמע לן.

אבל הרמב"ן ריש חולין כתב דהוה אמינא שבאמת אין לו דמים כלל, וז"ל (נחירין ה') שאילו היה לו דמים היתה התורה נותנת קצבה לדמיו וכיון שלא נתנה בו ערך שמע מינה שאין לו דמים כלל מן הדין ואף על פי שיש לו מקצת לוקחין מן השוק התורה העידה שאינו שוה כלום, וצריך לומר כוונתו דהוה אמינא שהתורה העידה שאף על פי שיש מי שלוקח אותו אינו אלא כמשחק בקוביא שאפשר שמזלו יגרם שירויח אבל אין זה סמיכת דעת של קנין דעלמא קמשמע לן דאינו כן, [וצ"ע איך יפרש מה דהו"א לאתויי חש"ו טו"א או עכו"ם דהתם ודאי ששוין מעות ויל"ת], ואפשר שזהו גם כן כוונת השיטה מקובצת (א"ח א') בשם התוספות דלא יצא מכלל נפל ודו"ק.

לולא קרא הו"א כו"א או כרבנן ובמה פליגי

מאי טעמא דרבי יהודה קרבנו ולא קרבן אביו ויליף תחילת הקדש מסוף הקדש כו' ורבנן (היינו ר' מאיר כמבואר ריש תמורה) המר ימיר כו', כתב השיטה מקובצת כאן בשם הרא"ש וכן בריש תמורה בשם התוספות וכן הוא בתוספות מנחות (ג' ע"ג ע"א ד"ה לפי) דלא ילפינן תחילת הקדש מסוף הקדש אלא לענין יורש, משום דאשכחן בסמיכה דבעי בעלים כדכתיב קרבנו ואשכחן בתמורה דבעי בעלים כדאמרינן שם (תמורה ו' ע"ג) היכן קדושה חל עליו בבית בעלים כך תמורה אינו חל אלא בבית בעלים, ואם כן ילפינן סמיכה ותמורה מהדדי דאי מיחשב יורש בעלים להאי מיחשב נמי בעלים לגבי האי, אבל לשאר מילי כגון אי נשים סומכות לא ילפינן אהדדי.

ויש לעיין מה הוא סברא החיצונה לולא הני קראי, דהא רבי יהודה בעי קרא למעט משמע דלולי קרא הוה מרבינן ורבי מאיר בעי קרא לרבות משמע דלולי קרא הוה ממעטינן, וליישב זה כתבו התוספות ריש תמורה (ד"ה ור"מ) דקרבנו משמע טפי למעט יורש מלמעט כל בעלי חוברין והמר ימיר משמע טפי לרבות יורש מלרבות אשה ולכן רבי יהודה סבר דלולא קרא דקרבנו הוה מרבינן ליה ליורש מהמר ימיר ואיצטריך קרבנו למעט והשתא מוקמינן המר ימיר לרבות אשה ורבי מאיר סבר להיפך דלולא קרא דהמר ימיר הוה ממעטינן יורש מקרבנו ואיצטריך קרא דהמר ימיר לרבות יורש והשתא מוקמינן קרבנו לרבות כל בעלי חוברין עכ"ל (ע"י"ט שטמ"ק א"ח כ"ד), ומכל מקום אכתי לא ידענא במאי פליגי ולמה רבי יהודה דורש כך ורבי מאיר דורש כך.

ונראה דפליגי בהא דמבואר בזבחים (ו' ע"א) דתמורה תלוי במתכפר והמתכפר הוא הבעלים של הקרבן כמו שכתב רש"י שם וכן מבואר בכמה מקומות (ועי' תוס' תמורה ו' ע"ג ודגרי אברהם ח"א סי' י"ד שצ"ח דר"ל גם נעלים גלגל מתכפר סגי) והא דיוורש ממיר משום דאף על פי שאינו מתכפר מקיבעא מכל מקום מתכפר מקופיא, וזהו שיטת רבי מאיר אבל שיטת רבי יהודה אינו מבואר, מיהו לא מצינו וגם אין סברא לומר דפליג רבי יהודה על זה דיוורש מתכפר מקופיא אלא מסתברא דפליגי אי סגי בכפרת קופיא למיחשב בעלים בעבור זה דלרבי מאיר סגי בזה למיחשב בעלים ולכן אין הכי נמי לולא קרא דהמר ימיר הוה אמינא דקרבנו אתא למימר דלא סגי כפרת קופיא אבל השתא דאתי קרא דהמר ימיר מסתברא דלרבות יורש קאתי וילפינן סוף הקדש מתחילת הקדש דיוורש סומך נמי

מקופיא שיחשב כקרבן שותפין שאין בו תמורה והכא נמי כיון שהסמיכה נעשה על ידי האב בחייו כשהיה הוא בעלים ממש אין בשותפות המועטת של הבן לחייב סמיכה (ועי' גר"ז ריש תמורה כע"ז), ומכל מקום אינו דומה ממש דהתם כפרת קיבעא וכפרת קופיא איתנהו בהדי הדדי מה שאין כן הכא כבר עבר כפרת קיבעא והשתא ליכא אלא כפרת קופיא ויש לעיין.

אולם משמעות הראשונים אינו כן אלא סמיכת יורש ענין אחר הוא, שכבר נתבאר לעיל (ס"ז) דבזבחים שם מוכח דאין היורש כבעלים ממש רק משום כפרת קופיא יכול לסמוך ולהמיר, אבל הראשונים כתבו טעם נוסף משום דברא כרעא דאבוה ועומד במקומו עיין ר"ש בתורת כהנים (ויקרא דיעורא דנדנא פרק ד' ה"ב) וכן משמע ברש"י במנחות (ס"ג ע"א ד"ה ומימר) ז"ל שיכול להמיר בקרבן אביו כאביו וברש"י כת"י שם (ד"ה ומימר) אם המיר כו' ושתייהן קדושות כאילו המיר אביו וכן כתב בשיטה מקובצת ריש תמורה, [נא"כ דוקא בן ולא שאר יורשין וכעת לא מצאתי בראשונים מי שיפרש יורש לשאר יורשין ולא לבן וזה דלא כאחיעזר (ח"ב סי' מ"ה אות ג')], ומשמע דתרווייהו צריכא דבעי שיהא הוא עצמו מתכפר על כל פנים מקופיא וגם שיהא כרעא דאבוה ואז עומד במקום אביו וכאילו עדיין קיים (ועי' רא"ב ד' תמ"ז סוף נחוקותי הלכה ד'), נמצא לפי זה דמה שסומך אינו מצד שכפרתו מחייבת סמיכה אלא הוא מקיים סמיכת האב, ואם כן הני מילי היכא דלא סמך האב שאז הוא עומד במקומו וסומך כאילו האב סומך אבל היכא שכבר סמך האב אי אפשר לחייבו בסמיכה שהרי אין הבעלים צריכין לסמוך פעמיים.

והכי נמי במה שנסתפק בשפת אמת ובגר"ז ריש תמורה בשני יורשין אי צריכין שניהם לסמוך או סגי באחד, לפי הנ"ל מסתבר שאין שניהם צריכין לסמוך לפי שאין חובת הסמיכה בא מכחם שיצטרכו שניהם לקיימה כשותפין המתחייבין בסמיכה כל אחד מצד עצמו אלא שניהם מכח האב קאתי וכל שיש סמיכה דחד סגי, וכן לענין בן היורש קרבן אמו שנסתפק המנחת חינוך (מ' קט"ו) אי בן חייב בסמיכה, מסתבר שאין הבן סומך כיון שהבעלים העיקריים דהיינו האשה וקרבה נתמעטו מסמיכה אין חיוב סמיכה חל בשביל הבן, (ואין לומר דאשה נתמעטה מסמיכה אלא הקרבן מלד ע"מ טעון סמיכה, דא"כ היה הכהן סומך בכל קרבות האשה וכמוש"כ התוס' במנחות (ס"א ע"ב) לענין עכו"ם לולי דאיכא מרי קרמי וכן הוא לגבי אשה עי"ש, ועי' תוס' קידושין (ל"ו ע"א ד"ה הקבלות) שהקשו ל"ל קרא לפטור נשים מסמיכה הא הו"ל מ"ע שהז"ג ופג"י תירוק דס"ד שיסמוך כהן וכתוס' במנחות ועי' מקנה ס"ט).

מה"ט דכפרת קופיא עי' חזו"א בזבחים שם] וממילא דקרבנו לא בא אלא לרבות כל בעלי חוברין, ולרבי יהודה הוא להיפך דבכפרת קופיא לא סגי למיחשב בעלים אלא דלולא קרא דקרבנו הוה אמינא דהמר ימיר לרבות יורש קאתי אבל השתא דכתיב קרבנו בודאי דלמעט יורש קאתי וממילא דהמר ימיר לא בא אלא לרבות את האשה.

והנה בתוספות רי"ד בפסחים (ס"ה ע"א) גבי המפריש פסחו ומת, כתב שם שאין הבן יורש קרבן אביו כשאר ממון אלא נקרא על שם האב ואם היא עולה או שלמים פליגי בה רבנן ורבי יהודה דרבנן סברי יורש סומך ומימר ורבי יהודה סבר אינו סומך ואינו ממיר, ומדברי יהודה דאינו סומך מוכח דאין הקרבן שלו אלא של אביו ורבנן דאמרי סומך ומימר משום דרבייה קרא כדאמרינן בריש תמורה, וכיון שאין לו כח לירש קרבן אביו אינו יכול לצאת בפסחו וכו' ועי' בה' קמייאת דזבחים שמוכח שם שאין היורש קונה קרבן אביו עכת"ד, [ומבואר מדבריו דלא כמוש"כ בדבר אברהם שם שהבן יורש את הקרבן עי"ש], ואינו מובן איך הביא ראה מרבי יהודה דאינו שלו ורבנן משום דרבייה רחמנא אדרבה ניתי ראה להיפך דמרבנן מוכח דשלו הוא ורבי יהודה משום דמעטיה קרא, אלא ודאי כמו שנתבאר דיסוד פלוגתתם הוא אי מיחשב בעלים בעבור כפרת קופיא וממילא מוכח דעל כל פנים אינו שלו ממש ולכן אינו יכול להביאו לשם פסחו, [ועי' עוד מה שהקשה בצאן קדשים על התוס' ריש תמורה שם ולפמש"כ לק"מ עי"ש ודו"ק].

סמיכת יורש אינו כסמיכת אביו

רש"י ד"ה יורש, אדם שהפריש אביו קרבן ולא הספיק להקריבו עד שמת, וברגמ"ה הוסיף שמת קודם שסמך עליו, שמע מינה תרתי חדא שאם כבר סמך אביו אין צריך הבן לסמוך ועוד שאם לא הפריש האב אלא הבן הוא שהפריש קרבן לאביו מודה רבי יהודה דיוורש סומך, ונודון על ראשון ראשון, הנה בהא דיוורש סומך לרבי מאיר משום דהוה ליה כבעלים וכמו שנתבאר לעיל (נדיעור שלפ"ז) בפשטות היה נראה דנעשה כעין שותף עם אביו בקרבן זה, והא דאינו סומך היכא דכבר סמך האב אף דנתרבו כל בעלי חוברין לסמיכה יש לומר דכל שיש מתכפר מקיבעא לא מיקרי המתכפר מקופיא כשותף גמור שיתחייב בסמיכה וכמו שכתבו התוספות זבחים (ו' ע"א ד"ה מקופיא) לגבי תמורה דהיכא דאיכא כהן גדול שמתכפר מקיבעא לא מיקרי אחיו הכהנים שותפין במה שמתכפרין

דכתיב על ראשו וכמוס'כ המוס' הג"ל, דהא סיים ובשלשתם כתיב סמיכה משמע דג' פעמים סמיכה כתיב אצל כל אחד מתלתא קרבנו.

אבל התוספות במנחות שם (ד"ה קראי) בשם רש"י וכן בשיטה מקובצת ריש תמורה (לוח י"ד) כתבו דילפינן מתלתא קרבנו דכתיב גבי צאן (פסוק ו'), ואם מן הצאן קרבנו כו' אם כשב הוא מקריב קרבנו כו' וסמך ידו על ראש קרבנו כו', וכנראה שכתבו כן מפני קושיית תוספות הג"ל דגבי וסמך תליתי לא כתיב קרבנו, מיהו תימה שכתבו כן בשם רש"י דברש"י כאן ובתמורה לא משמע כן וכנ"ל, (ומש"כ צמנחות שם ז"ל כהגהות מק נתן שם דלר"ן לגרוס דתלת קרבנו כתיב צמנחות דשלמים וכל השאר נמקם עיי"ש), וביותר קשה דהתוספות הביאו מתורת כהנים (ואינו צמ"כ שלנו) דמתלתא קרבנו דכתיב גבי עז (פסוק י"ז ו"ד) ילפינן לה ומקשה דלא כתיב אלא תרי ותירצו דעל ראשו הוה כאילו כתיב קרבנו וכנ"ל, והא השתא דאתית להכי דעל ראשו כאילו כתיב על קרבנו אמאי לא הביא אידך תרי ממה דכתיב להדיא סמיכה אצל קרבנו דהיינו אם מן הבקר כו' וסמך ידו על ראש קרבנו ואם מן הצאן כו' וסמך את ידו על ראש קרבנו וכנ"ל וצריך עיון.

אי בעי בעלים בשחיטת קרבן

תוד"ה תחלת הקדש, בא"ד וא"ת ל"ף נמי שחיטה מפסיכה ולא ישחוט יורש כו', לכאורה לפי מה שכתבתי לעיל (ד"ה מ"ט דר"י) בשם הראשונים לא קשה קושיא זו דדוקא במה דדינא הוא דבעי בעלים ואין הנידון אלא אי יורש מקרי בעלים בזה ילפינן תחלת הקדש מסוף הקדש דאי לא מקרי בעלים להא לא מקרי בעלים להא אבל אעיקר מילתא דליבעי בעלים לא ילפינן אהדדי, וכן תירצו התוספות במנחות שם על קושיא זו דנצטרך בעלים לשחיטה, אבל ממה שהתוספות כאן לא תירצו הכי משמע דפשיטא להו דבעי בעלים בשחיטת קדשים וכשיטת רש"י בפסחים (ו' ע"ג ד"ה פסח, מדכתיב וסמך ידו ושמט) ובקידושין (מ"א ע"ג ד"ה מנלן) ובתוספות שם (ד"ה נפקא ליה), נהא דמנחות (י"ט ע"ה) דפריך אי מה סמיכה בבעלים אף שחיטה בבעלים ומשני גלי רחמנא ביה"כ ושחט כו' מכלל דשחיטה בעלמא לא בעינן בעלים, היינו דלא בעינן בעלים ממש כסמיכה כדילפינן קרבנו ולא קרבן חבירו אלא שליח מהני בשחיטה כדילפינן בקידושין שם, שו"ר שכ"כ בשו"ת מנחת ברוך סי' י"ג ענף ב', ועיי"ש ובסי' י"ד שהאריך להוכיח דבעינן בעלים (וכן פשיטא ליה להסמ"ס צו"ד סי' שכ"א ד"ה ומה שמידע) אלא שלא הביא דברי התוס' מנחות (ז"ג ע"ה)

ועל נדון השני שאם הפריש הבן מודה רבי יהודה דיוורש סומך, זהו דלא כהשיטה מקובצת (לוח ז') בשם ר"י שהקשה למה לי הכל סומכין לרבות יורש הא בהדיא קתני לה התם במנחות (ז"ג ע"ה) ותירץ דתרי גוונא יורש איכא חדא בהפריש האב וחדא בהפריש הבן, ותרווייהו מיירי אליבא דרבי מאיר דהא אמרינן הכא הכל סומכין לאתויי יורש ודלא כרבי יהודה וכן מתניתין דמנחות אמרינן התם (ז"ג ע"ה) בגמרא תני רב חנניה קמיה דרבא יורש אינו סומך כו' אמר ליה איפכא אמר ליה לא מתניתין (דידיה) מני רבי יהודה היא כו' הרי דמתניתין דמנחות נמי רבי מאיר הוא אבל לרבי יהודה אפילו הפריש הבן אינו סומך, אמנם רש"י ורגמ"ה דסברי דבכהאי גוונא מודה רבי יהודה יש ליתן טעם לפי שדוקא בשכבר הפריש האב דאז אין לבן אלא כפרת קופיא סבירא ליה לרבי יהודה דלא ימחשב בעלים וכמו שנתבאר לעיל (שם), אבל אם הפריש הבן למאן דאמר מלוה הכתובה בתורה ככתובה בשטר הוה ליה מתכפר ממש על עשה דידיה [ע"י חזו"א זבחים סי' א' סק"ן] והרי הוא כבעלים ממש וסומך אפילו לרבי יהודה, (וא"כ נשני יורשין שהפרישו קרבן לאזניהם אפשר דשניהם סומכין ודו"ק).

ג' קראי דקרבנו גבי סמיכה

קרבנו, פרש"י גבי סמיכה כתיבי תלתא קרבנו גבי שלמים בויקרא כו', ובתוספות כתבו דלא כתיב אלא תרי ושמא על ראשו דכתיב התם חשיב ליה כמו קרבנו, ור"ל דבפרשת שלמים (ויקרא קאפ' ג' פסוק א' וז') כתיב אם מן הבקר כו' וסמך ידו על ראש קרבנו, (וצפסוק ו') ואם מן הצאן קרבנו כו' אם כשב הוא מקריב כו' וסמך את ידו על ראש קרבנו וכו', הרי תרי קרבנו כתיב גבי וסמך, והשלישי הוא מדכתיב (פסוק י"ג) ואם עז קרבנו כו' וסמך את ידו על ראשו כו', וקאי על קרבנו דלפניו והוה ליה כאילו כתיב על ראש קרבנו, הרי תלתא קרבנו למדרש בדיני סמיכה, וכל הדרשות הללו נדרשות משום דהוה ליה למיכתב וסמך את ידו עליו או על ראש הבקר על ראש הכשב כמו שכתוב אחר כך (נפאפ' ד') וסמך את ידו על ראש הפר וכו', ומדאמר על ראש קרבנו או על ראשו שמע מינה דלדרשא קאתי כך הוא פשוט כוונת רש"י ותוספות כאן, וכן מה שכתב רש"י ריש תמורה ז"ל תלתא קרבנו כתיבי בשלמים בפרשת ויקרא מואם זבח שלמים קרבנו עד ואם עז קרבנו ובשלשתם כתיב סמיכה, מה שכתב עד ואם עז קרבנו ר"ל ועד בכלל (וגם קרא שלאמרי

צריכין לסמוך בעצמן בזה שפיר קאמר דהוה אמינא להקל מקל וחומר דתנופה דסגי אחד לולא דקרא מחמיר ומחייב כולם, מה שאין כן לרבי יהודה דסבירא ליה דמשום דלא מייחד קרבן דידהו לא שייך סמיכה כלל נילפינן לה מתמורה דליכא בשותפין עי' שטמ"ק אות ה' ועי' מש"כ לקמן] לא מצינו למילף מתנופה להחמיר ולהצריך סמיכה לאחד דאין כאן היקש וכנ"ל ואם כן צריך עיון קושיית התוספות, ויתיישב לקמן (מדינר ש"ס).

ביאור דברי התוס'

שם, והכי משמע פרק שתי מדות כו' אלא לא"ד דלא דריש קרבנו מתנופה יליף ליה כו', תימה אם כן איך מיתוקמא הא דהקשו התוספות ריש תמורה (ד"ה ור"מ) ורש"י כת"י והרא"ש כאן (נשמ"ק אות ה' ו"ז) מנלן דקרבנו בתרא לרבות כל בעלי חוברין לסמיכה ולא למעט קאתי כבאידך תרי קרבנו, ותירצו דאי למעט כל בעלי חוברין לישתוק קרא מיניה ואנא אמינא כי היכי דשותפין אין ממירין הכי נמי אין סומכין נואף דכ"כ לעיל בשם התוס' והרא"ש דילפותא דתחילת הקדש וסוף הקדש אינו אלא לענין בעלות דיוורש י"ל דה"נ הא דליתא בשופות הוא ענין של בעלות לפי שחסר לכל אחד בעלות שלימה ואין לקרבן בעלים מיוחדים ודוק] אלא ודאי דלרובי קאתי, והשתא לפי סוגיא דמנחות תקשה ממה נפשך, אם קושייתם הוה דנימא דקרבנו בא למעט דאין כולם צריכין לסמוך רק באחד סגי אמאי לא תירצו דלזה לא בעי קרא דמתנופה ילפינן לה דאחד סומך כמבואר בגמרא ולמה להו לחדש תירוץ משום ילפותא דתמורה, וגם שאין תירוצם מובן כלל דמתמורה ששותפין נפקעו ממנה לגמרי ואין אחד מהן ממיר איך ילפינן מיניה לסמיכה שיהא אחד סומך לכולן ויתקיים מצות כל אחד ואחד על ידי סמיכת שותף, אלא מאי אית לך למימר דקושייתם הוא דילמא קרבנו בא למעט דאפילו אחד אינו סומך ועל זה תירצו דהוה ידעין ליה בילפותא מתמורה, גם זה אינו מובן דאם כן השתא דקרבנו לרובי קאתי מנא לן לרבות כל בעלי חוברין דילמא אינו מרבה אלא אחד, ועוד דהא במנחות שם מבואר דאפילו בלא קרבנו צריך אחד לסמוך כדאשכחן בתנופה.

ומפני חומר הקושיא נראה דהאי ילפותא מתמורה שכתבו הראשונים אינו ענין לסוגיא דמנחות כלל, דדוקא אי הוה שתיק קרא לגמרי מקרבנו בתרא הוה ילפינן מתמורה דשותפין אין סומכין דהא איכא ילפותא בין תחילת הקדש לסוף הקדש שהרי יורש

הנ"ל דלא משמע כן ועי' בתוס' הרא"ש קידושין שם בחד תירוצא דלא בעינן בעלים אלא בקרבן פסח, ומשום הכי קשיא להו דניליף מסמיכה ולא ישחוט יורש משום דלא מיחשב בעלים ובשחיטה נמי בעלים בעינן, ועל זה תירצו דבשחיטה מהני שליחות ולא גרע יורש משליח, ולא תימא שליח עדיף שהוא כמותו כבעלים אבל יורש אינו כמותו אלא כיון דלא בעינן בעלים ממש וסגי על ידי שליח לא גרע יורש מיניה שהוא עומד במקום אביו יותר מן השליח וגם שהוא קצת בעלים שמתכפר מקופיא וכמו שכתבתי לעיל.

אמאי ל"ה כסומך על קרבן חבירו

ורבי יהודה כו' לית ליה, פרש"י דס"ל אחד סומך לכולם ולא הוי כסומך על קרבן חבירו הואיל והוא שייך בה, פירוש דלכאורה איך אחד סומך בעד כולם והא דרשינן קרבנו ולא קרבן חבירו ואם כן נהי דאחלקו של עצמו סומך דקרינא ביה קרבנו אבל איך מצי לסמוך אחלק חבירו בעדם והא הוה ליה קרבנו של חבירו, ועל זה תירוץ הואיל והוא שייך בו ר"ל דלא מיעטה תורה ולא קרבן חבירו אלא היכא דכל הקרבן אינו שלו אבל חלקי הקרבן שאינו שלו יכול לסמוך עליהם בעד חבירו.

צ"ע על הראיה ממנחות דא' סומך

בתוד"ה לית ליה, דס"ל אחד סומך לכולם כו' והכי משמע פרק שתי מדות ומה תנופה כו', כוונתם להוציא מפרש"י בריש תמורה שכתב דלרבי יהודה אין סמיכה כלל ועל זה הביאו ממנחות דמשמע התם דבלא דרשא דקרבנו ילפינן מתנופה דאחד סומך, וכן כתבו בתוספות מנחות שם אלא שהעירו דכפרש"י בתמורה משמע בגמרא גופא לפי גירסתינו דאמרין שם מאי טעמא (דרי"י) דלא מייחד קרבן דידהו עיי"ש.

ויש לדקדק דלכאורה לפי סוגיא דהתם אין ראיה ממנחות דכיון דאמרין דמשום דלא מייחד קרבן דידהו אינו סומך אי אפשר למילף מתנופה, דהא ילפותא מתנופה אינו בהיקש או בגזירה שוה שנאמר בין להקל בין להחמיר אלא ילפינן בקל וחומר מה תנופה החמור סגי באחד סמיכה הקל לא כל שכן, ואם כן עד כאן לא הוה ילפינן מתנופה אלא לרבנן דלא סבירא ליה האי טעמא דלא מייחד קרבן דידהו וממילא די שסמיכה בבעלי חוברין גם בלא קרא דקרבנו ואין אנו דנין אלא אם אחד סומך לכולם או שכולם

ח"א סי' ט"ו אות א'), וצדדי הספק אי קרבן שהופרש על ידי עובד כוכבים נתמעט מסמיכה או דוקא הקרבת הקרבן על ידו הוא שנתמעט וכל שבשעת הקרבה ישראל הוא שפיר סומך, אולם יש לעיין בזה דהא לא מצינו בסמיכה דבעינן ברשותא דישאל מתחלת הקדשיו ועד סוף כדאשכחן גבי תמורה (ע"י"ט ג' ע"ג), וכבר נתבאר לעיל (צ"ט) דלא ילפינן סמיכה מתמורה אלא לענין בעלות דיוורש ע"י"ש ואם כן מהיכי תיתי דלא אזלינן בתר הקרבה.

ועוד נראה להביא ראיה ברורה מהא דאמרין במנחות (ע"ג ע"ג) דעובד כוכבים שהתנדב שלמים מקריבן עולות נתנן לישראל על מנת שיתכפר בהן ישראל ישראל אוכלן, וכתב רדב"ז (פ"ג ממעשה הקרנות ה"ה) דהישראל סומך דהא קרבנו קרינן ביה כיון שהוא מתכפר בו, הרי דאזלינן בתר שעת הקרבה והכי נמי לא גרע אם נתנה לעצמו כשנתגייר דהוה ליה קרבנו וסומך, לא מיבעיא אי מכפר על עשה שלאחר הפרשה דאז מתכפר ממש הוא אלא אפילו אם אינו מתכפר נובעיא דלא איפשיטא הוא בזבחים ו' ע"א מכל מקום מהיכי תיתי שאין לו ריצוי של עולה ועל כל פנים בודאי שהוא בעלים של הקרבן (אפילו נעונו עכו"ס ע"י דבר אברהם שם אות ג' ודלא כש"ס פנים מאירות ח"ב סי' י"ט) ואם כן הוה ליה קרבנו של גר שנתרבה לסמיכה כמו שכתבו התוספות בסוכה (כ"ח ע"ג ד"ה לרמב"ם), והגם שהאמרי בינה כתב (ה' פדיון הבן סי' ג' ד"ה ועיין) דעובד כוכבים שנתנו לישראל להתכפר היינו שלכתחלה הפרישו לצרכו של ישראל ואם כן אין ראיה לנדון דידן מכל מקום המובן הפשוט אינו כן אלא שנתנן לישראל אחר שהפרישה וכן הבינו השפת אמת במנחות שם ובערוך השולחן ועוד אחרונים, ואם כן בנתגייר נמי סומך.

טעם לקטן הצריך לאמו שפטור מן הסוכה

הב"ל חייבין בסוכה לאיתווי מאי לאיתווי קטן שאינו צריך לאמו כו', יש לעיין בשיעור זה דאין צריך לאמו, דהא כל הני אידך שיעורא דקא יהיב שייכי שפיר כל אחד לאותו מצוה שבהגיעו לזמן ההיא הרי הוא מבין ענינם וראוי לעשותם, [בין אי משום חינוך בין אי משום הרגל ע"י מש"כ לקמן (ד"ה הכל חייבין במקצת שופר) דפליגי בה רש"י ותוס'], ובלולב דוקא היודע לנענע שאף שאין נענוע מעכב וכן עיטוף דציצית (ע"י מש"כ לקמן חוד"ה יודע) מכל מקום אין מחנכין אותו עד שיוודע לקיים המצוה עם כל פרטיה כדי שיהא רגיל לעשות המצוה בשלימותה (וכ"כ צנצורי עקב סי'

דסומך נמי ילפינן מהא דממיר, (וכן להאציעות אימא דל"י יהודה נמי קרבנו לרבות בעלי חוברין על כרחך דלא אחי למעט דהא לדידיה ג"כ ילפינן מחילת הקדש מסוף הקדש להיפך דיוורש אינו ממיר), מה שאין כן במנחות לא מייירי באי הוה שתיק מקרבנו אלא באי לא דרשינן ליה לרבות בעלי חוברין, ור"ל דאי לא דרשינן ליה לבעלי חוברין אז דרשינן ליה למעט יורש ואם כן בטלה ילפותא מתחילת הקדש וסוף הקדש דהא ילפינן מהמר ימיר לרבות את היורש לתמורה ומקרבנו ממעטינן יורש מסמיכה הרי דליכא למילף תחילת הקדש וסוף הקדש אהדדי (שהרי אין הכרח לילפותא זו וכל שיש הכרח דא"ל למילף אהדדי בטלה ילפותא), ואם כן שוב לא שייך למיפטר בעלי חוברין מסמיכה מחמת ילפותא מתמורה ונשאר דין סמיכה בשותפין ואז הוה ילפינן מקל וחומר מתנופה דסגי אחד, וזהו כוונת הגמרא שם דרבי מאיר קאמר דקרבנו לרבות כל בעלי חוברין לסמיכה קאתי, דבלא דרשא זו (אלא קרבנו למעט יורש) אז הוה ילפינן מתנופה דאחד סגי קמשמע לן דאינו כן אלא קרבנו לא למעט יורש קאתי אלא לרבות כל בעלי חוברין לסמיכה ודו"ק.

וְלַפִּי זה שפיר הביא התוספות ראיה לפרש"י כאן ודלא כפירושו בתמורה (ולא שייך לתרץ כמח"כ דצ"ח ש"ס ע"י"ט), דבמנחות מבואר דאי ילפינן קרבנו כרבי יהודה למעט יורש אז ילפינן מתנופה דאחד סומך לכולן וליכא ילפותא מתמורה לפטור לגמרי, ורק אי הוה שתיק קרא לגמרי מקרבנו בתרא דאז איכא ילפותא מתחילת הקדש וסוף הקדש שייך למילף מתמורה דליכא בשותפין כלל וכנ"ל.

ב' ע"ב

עכו"ם שהפריש קרבן ונתגייר אי סומך

קרבנו ולא קרבן עכו"ם, בתוספות מפרש דהוה סלקא דעתך שיסמוך הכהן על קרבנו קמשמע לן, אבל שהעובד כוכבים עצמו אינו סומך בקרבן דידיה לא ידעינן מקרבנו אלא נפקא לן מבני ישראל סומכין ואין העובד כוכבים סומכין כדאמרין במנחות (ט"ג ע"ב), כן כתבו התוספות שם (ס"א ע"ג ד"ה מנזין) וכן בריש תמורה (ד"ה קרינו), והשתא אין בקרבן עובדי כוכבים סמיכה כלל.

ונסתפקו האחרונים בנתגייר אחר הפרשת הקרבן אי סומך או לא (ע"י שפ"א מנחות שם ונש"ס דבר אברהם

כשנעור משנתו או צריך לה לקנחו אינו נקרא מצטער אם יושב בסוכה בלעדי אמו.

אלא נראה דטעמא אחרינא איכא לפטורא דקטן, שהרי כתבו הראשונים (רש"י ריטב"א ור"ן) שם לפרש הא דלא סבירא ליה רבנן כשמאי לסכך על גבי קטן אף על פי שאפשר וראוי לכך מכל מקום כיון שאמו פטורה מן הסוכה אינה ראוי לחינוך סוכה כל שהוא צריך לה דליכא לאפרושיה מינה, וכוונתם כמו שכתב רש"י בעירובין שם וביתר ביאור ברבינו יהונתן שם דקטן בן שש יוצא בעירוב אמו כלומר באותם שתי סעודות של האם סגי לשניהם דכגוף אחד דמי, ונראה פירושו שכל שאנו דנין איה מקומו של הקטן אין להתייחס אליו כאדם בפני עצמו לחייבו בעירוב וסוכה אלא כל שהוא כרוך אחר אמו הוה ליה כאמו לענין מקום דהיכא דהיא קיימא הוא קיים ומקומה של אמו זהו מקומו, ולהכי לענין עירוב אינו קובע מקום לעצמו ולענין סוכה אין אנו מחייבין אותו (וכיון שמעולם לא חייבו לתקן קטן כזה בסוכה ממילא אפילו היכא שאמו דין כן יושבת בסוכה גם כן הקטן פטור) ופשוט, וזה שיעורא דאינו צריך לאמו דרק אז קובע מקום לעצמו ומתחייב ובה שפיר פליגי דבי רבי ינאי ורבי שמעון מהו שיעור שקובע מקום בלא אמו, [ואין להקשות דא"כ בריש חגיגה גבי ראייה דשיעורא דקטן הוא כל שיכול לאחוז בידיו של אביו כו', אמאי לא נימא ג"כ האי שיעורא ונאמר כל שצריך לאמו אינו מתחייב להיות במקום שהיא פטורה דהיינו בעזרה, דלא דמי כלל דהתם חיוב ראייה הוא דאיכא ואינו דין מקום שנאמר שאינו קובע מקום לעצמו משא"כ בסוכה מצותו הוא שיהיה מקום דירתו שם כל שבעה לאכול ולישן וכן דין עירוב תלוי איה מקום שביתתו וזה לא שייך בהאי קטן וכו"ל, ועוד דהתם אינו אלא לזמן קטן ממש שהרי עד ירושלים באמת אמו הביאו כדאמרין שם (ו' ע"א) עד הכא מאן אתייה א"ל אביו עד הכא אימיה דמחייבא בשמחה אייתיה כו'].

אין חייב לקנות טלית

תוד"ה הב"י חייבין בציצית, דעת התוספות דדוקא אם יש לו טלית חייב בציצית אבל אם אין לו טלית אינו חייב לקנות כדי להתחייב בציצית, ואף דלישנא דאם לא יוכל לקנות משמע הא יכול לקנות חייב מכל מקום המשך דברי התוספות מוכיחים דאינו חייב לקנות, ובספר האגודה העתיק דברי התוספות וכתב ז"ל אבל מי שאין לו פטור ואינו חייב לקנות, וכן כתב בפסקי התוספות ועיין סמ"ג (עש"ן כ"ו) גם כן משמע הכי וכן הוא שיטת הרמב"ם סוף הלכות ציצית (ועי' מש"כ לקמן תוד"ה אביו לוקח לו תפילין).

(תרי"ז סק"ג) ובתפילין אף אם יודע כל פרטיה אין נותנין לו תפילין אם אינו יודע לשמור עליהם, אבל האי שיעורא דסוכה בשאין צריך לאמו צריך ביאור מהו ולמה לא יתחייב כשהוא מבין ענין סוכה ויודע לקיימה.

ומפרש הגרי"ז דאם צריך לאמו הרי מצטער בלעדה והמצטער אפילו גדול פטור מן הסוכה וכל היכא דגדול פטור ליכא חינוך על קטן עכ"ד, (בענין פטורא הב"א מחמת קטנותו ואינו שייך בגדול עי' חגיגה ב' ע"א כל שאינו יכול לאחוז בידיו של אביו וצ"ח שם ועיי"ש טו"א ו' ע"א ד"ה איה קטן וד"ה שנאמר), ולענ"ד קשה לומר כן דהא גם בעירובין ריש פרק כיצד משתתפין (פ"ג ע"ב) איכא האי שיעורא דקטן הצריך לאמו דיוצא בעירוב אמו ובגמרא שם מקשה ומתרץ מעירוב לסוכה וכן בירושלמי (פ"ג דסוכה ה"ט) תני ר' הושעיה קטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה ויוצא בערובה של אמו משמע דחד טעמא איכא לתרווייהו (ועי' פוסקים ריש סי' תר"מ) והתם לא שייך פטור מצטער, ועוד דלא משמע דאתא לאשמועינן חידוש בדין מצטער פטור מן הסוכה אלא משמע דשיעורא דקטן אתא לאשמועינן וכאינן ברייתות דציצית לולב ותפילין, ואדרבה ממקומו הוא מוכרח דלאו מטעם מצטער הוא דהא אמרינן בסוכה (כ"ז ע"ב) רבא לטעמיה דאמר רבא מצטער פטור מן הסוכה ואם איתא אמאי תלי ליה במימרא דרבא והוא שיטת תנא דמתניתין דקטן הצריך לאמו פטור משום מצטער, ועוד דבמתניתין שם (כ"ח ע"ב) פליגי שמאי ומחייב בסוכה אפילו קטן הצריך לאמו וכי נימא דלא סבירא ליה לשמאי דמצטער פטור מן הסוכה, ועוד אמאי פריך שם היכי דמי קטן שאינו צריך לאמו ופליגי בה תנאי דבי רבי ינאי סבר כל שנפנה ואין אמו מקנחתו ורבי שמעון סבר כל שנעור משנתו ואינו קורא אמא ואמאי לא פליגי באידך דיני מצטער דזבובים ופרעושים והרוח וכדומה מה שיעורו אלא הניחו הדבר מסור לכל להכריע מה מיקרי מצטער שפטור, ועוד מה נעשה לדעת הראשונים (הלא"ש והר"ן והטור סי' תרל"ט) דסברי דלילה ראשונה חייב בסוכה אפילו ירדו גשמים וליכא פטורא דמצטער ועיי"ש בדרכי משה בשם הכלבו דהוא הדין שאר מצטער דחייב, ואם כן בלילה ראשונה יתחייב קטן הצריך לאמו, וכן תקשה לדעת רבינו פרץ הביאו בית יוסף (סי' תר"מ) דפטורא דמצטער אינו אלא על שינה ולא על אכילה וכי נימא דקטן חייב לאכול בסוכה (והא אמרינן גשם ועננים וקטנים פטורין מן הסוכה וכמו דגשם ועננים לגמרי פטורין ה"ג קטנים), מכל הלין טעמי מוכח דלאו משום מצטער הוא פטור שבשביל מה שקורא לאמו

באותן הימים היה חייב לקנות

שם בא"ד, ואע"ג דאמר ליה מלאכא כו' היינו דוקא באותן הימים כו' אבל בזה"ז כו', צריך ביאור איך תאמר דברייא דהכל חייבין היינו בזמן הזה הא ברייתא לפני רב קטינא (הוא רבי זל) הויה, וצריך לומר דלא קאי אדלעיל ר"ל שאין כוונתם להקשות על מה שכתבו מקודם דאין צריך לקנות ומההיא דמלאכא משמע דחייב לקנות, אלא מילתא באפי נפשה הוא דאין הכי נמי שמעיקר הדין אינו חייב לקנות מכל מקום משמע התם דבעידן ריתחא ענשינן אם אין לו ועל זה כתבו דדוקא אותן הימים אבל בזמן הזה כו', וכן משמע באגודה שכתב אף על גב דאמרין כו' ולא אמר וי"אף על גב עיי"ש.

אלא דלכאורה דברי התוספות אינם מובנים, דברישא כתבו היינו דוקא באותן הימים כו' איכא עונש לאותו שמשנה אותו להיפטר, משמע דוקא לשנות ממה שיש לו היה אסור אבל לא היה חייב לקנות, ושוב כתבו אבל בזמן הזה כו' אין עונש למי שאינו קונה ארבע כנפות, דמשמע דבימיהם היה עונש למי שלא קנה, וגם במנחות (דף מ"ב) כתבו התוספות ענשיתו אעשה כי האי שאין אדם חייב לקנות לו טלית המחוייב אם אין לו עיי"ש, וכיון דעל זה אמר ליה מלאכא דבעידן ריתחא מענשינן משמע דצריך ליקח טלית אם אין לו.

אולם באמת לא קשה מידי, דמה שכתבו התוספות איכא עונש לאותו שמשנה אותו להפטר אין הכוונה דרך מי שיש לו בגד בת ד' כנפות ומשנה אותו בגד שיהא פטור איכא עונש עליה, אלא ר"ל כיון דכל הטליתות שהיו קונים אז היו של ד' כנפות (וכ"מ במוס' ז"ב ע"ד ע"א גסס ר"י עיי"ש) אם כן מי שרוצה להיפטר ומשנה ואינו קונה ד' כנפות ללבוש אלא לובש או קונה טלית שאינה בת ד' כנפות איכא עונש עליה, תדע דהכי הוא דהא רב קטינא לא שינה בגד המחוייב כדי לפטור אלא לכתחילה לבש בגדים הפטורים כסדין וסרבלא ועל זה שאל רב קטינא ענשיתו אעשה וכפירוש התוספות שם שאין צריך לקנות טלית המחוייב ואמר ליה מלאכא דבעידן ריתחא מענשינן על זה הרי דצריך לקנות טלית המחוייב, ושפיר קאמר התוספות כאן דדוקא בימיהם היה כך כיון דרוב טליתות היו של ד' כנפות ומי שמשנה ואינו קונה ד' כנפות הוי טצדקי למיפטר נפשיה מציצית אבל בזמן הזה אין צריך לקנות, ולישנא דמשנה אותו לא קאי אבגד שיש לו אלא על מין הבגד שהוא קונה, וכן

מבואר באגודה שכתב בזה"ל והוא שינה מאחרים כדי לפטור, משמע שהשינוי הוא מן הדרך שאחרים לובשים ולא ששינה את הבגד עצמו, אמנם כל זה דוקא אם לובש טלית אבל אם אינו רוצה ללבוש טלית כלל ודאי דאינו חייב לקנות ואפילו באותן הימים ולהכי כתבו התוספות דברייא דהכל חייבין בציצית דוקא אם יש להם טלית אבל אין צריך לקנות.

ברם בבית יוסף (סי' כ"ד) הביא המרדכי (פ' הספלת אות מתקמ"ה) בשם תוספות שאנן אהא דבעידן ריתחא ענשינן שפירוש מי שיש לו טלית בת ארבע כנפים ומחזור עלילות כדי להיפטר מן המצות נענש ודוקא בימיהם שהיו רגילים כו', משמע דאף בימיהם לא היה מחוייב לקנות אלא דמי שיש לו לא יבקש תחבולות להיפטר ולכאורה קשה מרב קטינא דמי יימר דהיה לו טלית המחוייבת וכנ"ל וצריך עיון, ומכל מקום תוספות ודאי לא סבירא ליה הכי וכמו שכתבו במנחות שם וכנ"ל וכן מוכח בתוספות ישנים שבת (ל"ז ע"ג) ובתוספי הרא"ש ברכות (י"ט ע"ג ד"ה דליה) ועיין רשב"א מנחות שם באורך, [שוב מצאתי שיטה שלישית בשערי תשובה לר"י (שער ג' אות כ"ג), דמשמעות דבריו דאפי' אם אינו משנה מאחרים, מ"מ בעידן ריתחא ענוש יענש על דבר אשר לא חמד בלבבו יופי המצוה ושכרה לבעבור סבב פני דבר חיובה עליו ולקחת לו בגד שיש לו ד' כנפות עיי"ש, ומ"מ רוב ראשונים לס"ל הכי וכנ"ל, וכ"מ בספר המכתם ור"י מלונגל והמאירי בסוכה (מ"ג ע"א) דאין צריך לקנות טלית].

דין עיטוף גבי ציצית

תוך"ה היודע להתעטף, משום דאמר במו"ק כ"ל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים כו', הוא מימרא דשמואל במועד קטן שם גבי אבילות ומדמינן עטיפת ציצית לעטיפת אבל, וכן הוא שיטת הגאונים המובא בטור (סי' מ') דקיימא לן כשמואל גם לגבי ציצית מדמברכינן להתעטף, אבל רבי יוסף ט"ע סבירא ליה כבעל העיטור שהביא הטור שם דלא בעינן כולי האי (ע"י מאמר מרדכי סי' מנ"ז ונ"ע) אלא כדרך בני אדם שמתכסין ועוסקין במלאכתן כו' ומחזיר שתי ציציות לפניו ושתי ציציות לאחריו, ובביאור שיטה זו יש ב' דרכים הא' דגם זה מדין עטיפה הוא רק דלא קיימא לן כשמואל דבעי דוקא כעטיפת ישמעאלים אלא כרב שם דבכל עטיפה סגי, והב' דהכא אין צריך עטיפה כלל ושנים לפניו ושנים לאחריו אינו אלא שיהא מסובב במצות, וכן מבואר דעת בעל העיטור גופיה דלא נאמר עטיפה אלא גבי אבילות

זהו עיקר כוונת המצוה ולכן אם אין הקטן יודע מזה אין חיוב לחנכו.

טעמא דכלי קופסא דקטן פטורין

שם בא"ד, ואם תאמר ל"מ"ד חובת טלית [והוא שמואל גופא במנחות מ"א ע"א (ועי' אלה"ט ס' ט' גא"ר"י א"ת ג')] **אפילו אינו יודע כו' וי"ל כו' אלא לאותן המחוייבים ויודע להתעטף, התוספות לא פירשו למה באמת כך הוא שחיוב כלי קופסא תלוי בלבישה ויודע להתעטף, אבל כוונתם מבואר דאמרינן במנחות שם ומודה שמואל בזקן שעשאה לכבודו (למכרינן) מאי טעמא אשר תכסה בה אמר רחמנא האי לאו לאיכסויי עבידא, היינו שאין חיוב כלי קופסא אלא כהמשך מן החיוב על הלבישה (ועי' רש"י שם סו"ד), וסבירא להו לתוספות דלאו דוקא אם אינו עשוי כלל ללבישה פטור אלא הוא הדין אם עשוי ללבישה רק דגברא שאינו חייב בציצית בלבישתו הוא לא עדיף במה שהוא כלי קופסא, דכל שאם יתכסה בו פטור לא קרינן ביה אשר תכסה בו ומקרי לאו לאיכסויי עבידא, ואם כן קטן שאינו חייב בציצית בלבישתו אלא אם כן יודע להתעטף לא חייבוהו גם על כלי קופסא דיליה, לא מיבעיא לפירוש ראשון של תוספות דבעינן כעטיפת ישמעאלים ועטיפה מעכבת במצות ציצית אלא אפילו לרבי יוסף ט"ע דאינו אלא שנים לפניו ושנים לאחריו וגם אי נימא שאינו מעכב לעצם המצוה (עי' לעיל מש"כ דה) מכל מקום לבישת קטן לא חייבוהו בציצית אם אינו יודע גם מצוה זו והכי נמי כלי קופסא דיליה לא מיחייב.**

[מש"כ התוס' בשם בה"ג דקי"ל ציצית חובת גברא מדמברכין להתעטף דהכי דייק בפ"ב דשבת, וצוין שם לדף כ"ה ע"ב זה טעות וצ"ל כ"ג ע"ב, ור"ל דהכי דייקין לגבי נר חנוכה דהדלקה עושה מצוה מדמברכין להדליק וכ"ה להדיא בהרא"ש הל' ציצית, שו"מ במהר"ץ חיות שכ"כ].

קטן בתפילין אין צריך שמירה מהיסח הדעת

היודע לשמור תפילין, ומהו שמירתו מבואר בשולחן ערוך (ס' ל"ז) קטן היודע לשמור תפילין בטהרה שלא יישן בה ולא יפיה בהם וברמ"א ושלא ליכנס בהם לבית הכסא והוא מרש"י וסמ"ק, אבל לא בעינן שיהא יודע לשמור מהיסח הדעת אף דקיימא לן (שם סעיף ט') שתפילין אסורין בהיסח הדעת, [ונמהו היסח הדעת עי' שאג"א ס' ל"ט ושו"ע הרב ס' כ"ח ובמק"א הארכתין], משום דכל קטן כך הוא שאין לו דעת נכונה ומיושבת שיוכל לשמור

ומצורע דכתיב על שפם יעטה אבל בציצית נאמר אשר תכסה בו כדרך שבני אדם מתכסין וב' לפניו וב' לאחריו כדי שיהא מסובב במצות עיין בית יוסף שם וכן כתב בטור ושולחן ערוך.

אבל בתוספות כאן משמע כדרך הראשון דב' לפניו וב' לאחריו הוי מדין עיטוף שהרי הביא הא דרבי יוסף ט"ע לפרש הא דיודע להתעטף, וגדולה מזו כתב רמ"א בדרכי משה (ס' י" א"ת ו') כי מאחר שמצות ציצית היא שיחזיר שתי ציציות לפניו ושתיים לאחריו כו' לכן סבירא להו לאינשי דלא חייבה תורה אלא בכהאי גוונא ששתי ציציות מאחוריו ושתי ציציות לפניו "ומעוטף בציצית" אבל במלבושים שלנו שכל הארבע כנפות לפניו ואי אפשר להלבישן בענין אחר אין זה חייב בציצית, וכן פסק בהגהות שו"ע (ס"ז) ועיין מגן אברהם (סק"ג), הרי דסבירא להו להדיא דמדין עיטוף הוא.

ומכ"ל מקום אין ראיה מתוספות לשיטת רמ"א דעיטוף זה מעכב, דגם בדרך הראשון גופא יש לחלק ולומר דנהי דב' לפניו וב' לאחריו הוי מדין עיטוף ברם מעיקר הלכה אין צריך עיטוף כלל וכסברת בעל העיטור ועיטוף זה אינו אלא למצוה בעלמא משום דמברכין להתעטף, (דעיימס היה המנהג להטעם על כן מיקו הנכונה גלגל עיטוף עי' לעיל), והתוספות לא באו אלא לפרש קטן היודע להתעטף מה ידיעה שייך ביה ולזה הביאו הא דרבי יוסף ט"ע דמצוה לשום ב' לפניו וב' לאחריו וכיון שכן אין מחנכין את הקטן עד שיודע לעשות כן וכמו קטן שאינו יודע לנענע אינו חייב בלולב אף על פי שאין הנענוע מעכב מפני שאין מחנכין את הקטן עד שיודע לקיים המצוה כתיקונה, [ואף דלישנא דתוס' בפירוש ראשון משמע קצת דעטיפה מעכב מ"מ אין ראיה לפירוש הב"י], וכן משמע מהירושלמי שהביא המרדכי (סוכה מש"ג) והאור זרוע (ס"ז ה' סוכה ט"ד) הביאו רמ"א (סו"ט י"ז) דקטן היודע להתעטף לא סוף דבר אלא ב' לפניו וב' לאחריו ולאחזו הציצית בידו בשעת קריאת שמע, והאי אחיזה בשעת קריאת שמע ודאי אינו מעכב ואינו מעיקר הלכה ומכל מקום אין מחנכין את הקטן עד שיודע גם ענין זה, ונראה הטעם משום דעיקר מצות ציצית שיהא הדברים על לבבכם וראיתם אותו וזכרתם וכדי שיתעורר לזה בשעת אמירה יאחזו אז הציצית בידו, וכלשון הילקוט בתהלים (רמז מש"ג) שהביאו הראשונים כל עצמותי תאמרה אמר דוד אני משבחך בכל אברי ומקיים בהן המצות כו' בעיני וראיתם אותו כו' בחזה הציצית אני משים כנגד הלב כל זמן שאני קורא קריאת שמע שנאמר והיו הדברים האלה על לבבך, וא"כ

הטלית דעל כל פנים אז חייב ליקח לו ציצית ברם לישנא דלקיחה לא שייך על דבר מועט כמו החוטין על כן לא נקט לקיחה, ואם כן זה שכתבו התוספות דמסתמא טלית יש לו, אינה נתינת טעם אמאי אין צריך ליקח לו טלית (דמדוק מינה דאס אין לו צריך לקנות לו), אלא נתינת טעם אמאי לא שייך לישנא דלוקח על מצות ציצית ועל זה יהיב טעמא משום דעיקר הדבר דשייך עליו לשון לקיחה דהיינו הטלית כבר יש לו דאי לאו הכי לא שייך דינא דברייתא וכנ"ל.

בשיטת בעה"ט דהאי קטן בן י"ג שנה הוא

הכלל חייבין בתפילין כו' לאתווי קטן כו' אביו לוקח לו כו', מכאן ראייה קצת לדעת בעל העיטור שהביא בית יוסף (סי' ל"ו) דהאי קטן גדול בן י"ג שנה הוא וכמו שאבאר, ובדרכי משה שם כתב שכן הוא המנהג שאין הקטנים מניחין תפלין עד שיהיו בר מצוה וכן כתב בהגהות שו"ע ובלבוש, והקשו הב"ח והפרי מגדים שם דאי גדול הוא אמאי חייב אביו לקנות לו תפלין הרי הוא עצמו חייב לקנותם.

והנה המעיין בדברי בעל העיטור יראה דלא מיירי כלל מחינוך דרבנן אלא ממצוה דאורייתא, וקאי על המכילתא דקאמר שם ושמרת את החוקה הזאת שומע אני אף קטנים במשמע והדין נותן הואיל ומזוזה מצות עשה ותפילין מצות עשה אם למדת על מזוזה שנוהגת בקטנים כבגדולים יכול אף תפילין כן תלמוד לומר ושמרת את החוקה הזאת לא אמרתי אלא במי שיוודע לשמור תפלין מכאן אמרו קטן היודע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין, ועל זה כתב בעל העיטור דמסתברא דהאי קטן גדול בן י"ג שנה הוא דהא מזוזה דאמר שנוהגת בקטן כגדול אי קטן ממש הוא קטן מי מחייב במצות אלא לאו גדול ובמזוזה הוא דחייב אבל בתפילין לא מחייב אלא אם כן יודע לשמור תפלין כו', ואית דמפרשי שהגיע לחינוך הוא וחייב מדרבנן ושמרת את החוקה אסמכתא בעלמא עכ"ד, ונפקא מינא בין פירושא ידידיה לאית דמפרשי דלדידיה דמכילתא מיירי מדאורייתא משמע דלפני י"ג שנה אין נותנין לו תפילין כלל דלא סמכינן עליה שיוודע לשמור עצמו (דאי צדוע שאני יודע לשמור לא צני קרא דכנה"ג כולי עלמא נמי אין מניחין) וכדברי הדרכי משה דנוהגין איסור עד י"ג שנה, אבל לאית דמפרשי מדרבנן כל שיוודע לשמור האמנוהו רבנן ונותנין לו תפילין, [וממילא דלא קשה מידי כל מה שהקשו האחרונים על בעה"ט עי' כנה"ג בשם מהר"ש

מהיסח הדעת ואם כן יתבטל תורת חינוך בתפילין ולכן אמרו דכל שיכול לשמור משאר דברים חייב בחינוך ולא איכפת לן בהיסח הדעת כיון דקטנותו הוא הגורמת לו, וכמו שהוכיח הטורי אבן בחגיגה (ו' ע"א ד"ה פסקא לחיוב קטן) דכל שקטנותו גורמת לו אכתי בר חיובא הוא דאי לאו הכי איכא להפקיע קטן מחינוך של כל המצות דהא איכא למאן דאמר דמצות צריכות כוונה ובלא כוונה אינו יוצא ידי חובתו וקטן שאינו בר כוונה כאלו לא עשה כלום ומה שייך לחנכו במצות אלא על כרחך דכיון דקטנותו גרמה לו אין עיכוב למצות חינוך שכשיתגדל ויהיה לו כוונה יקיים המצוה כתיקונה, והכא נמי בתפילין מחנכין אותו אף על פי שאין לו דעת גמורה לישמר מהיסח הדעת.

אם אין לו טלית אין צריך ליקח

תו"ד אביו לוקח לו תפילין, וגבי ציצית לא נקט לישנא דלוקח דמסתמא טלית יש לו כו', משמע דאם אין לו חייב ליקח לו, ומקשה רעק"א דדבריהם סותרין מה שכתבו לעיל (ד"ה הכל) דאפילו לעצמו אין צריך לקנות (וכענין צפסקי הסוס' כאן אות ו' וצמניה עי"ש), וכן בטור (סי' י"ו) קטן היודע להתעטף אביו צריך ליקח לו ציצית לחנכו, וכתב הב"ח דאינו מעיקר הדין דאפילו לעצמו אין חיוב כמו שכתוב בסימן כ"ד אלא דעכשיו נזהרו הכל לקנות לעצמן לפיכך צריך לקנות גם לבנו וכעין זה כתב מהר"ל"ח הביאו חידושי הגהות, והקשה באליה רבה ובארצות החיים שם דנעלם מהם דברי התוספות כאן שכתב דאם אין לבן טלית שחייב האב לקנות לו.

ולענ"ד נראה דלא קשה מידי, דהנה יש לדקדק בדברי התוספות דפתח בציצית דלא נקט לישנא דלוקח וסיים בטלית דמסתמא יש לו, והרי הקושיא במקומה עומדת דאף דטלית יש לו מכל מקום צריך ליקח לו חוטי הציצית, ועל כרחין דיש כאן קיצר הלשון וכוונת התוספות כמו שכתב בשיטה מקובצת בשמם ביתר ביאור ז"ל וכן ציצית כבר יש לו הטלית דאם אין לו טלית אין חייב בציצית ובשביל חוטי הציצית שהוא דבר מועט לא שייך לומר לקיחה, ור"ל דהקושיא היתה למה בציצית לא נקט לישנא דלוקח בין על הטלית בין על החוטין ועל זה תירצו דעל הטלית לא שייך לישנא דלוקח דבאמת אין צריך ליקח לבנו כמו שאין צריך ליקח לעצמו וכמו שכתבו לעיל וממילא דלא שייך לדון אלא אם כבר יש לו

שם הראייה שתי כסף, ורש"י דנקט ראיית פני עזרה נקט
חדא דמשמע תרי, וכן הוא להדיא בתוספות ריש חגיגה
באריכות עיי"ש.

אמאי לא קאמרי כר"ה בחגיגה שם

הב"ל חייבין בראיה כו' לאיתווי מי שחציו עבד וחציו בן
חורין, כתבו התוספות (כאן ונחגיגה) דהיינו כמשנה
אחרונה דחצי עבד וחצי בן חורין כופין את רבו לשחררו
ולכן חייב בראיה, כוונתם דלפי מאי דקיימא השתא
דרכינא ותנא קמא פליגי, אי אפשר לפרש רק בדרך זה
דתנא קמא סבר כיון דכופין את רבו לשחררו לא מיקרי
אדון שהרי אין בידו לעכבו ורבינא סבר דמכל מקום עד
שלא שיחררו הרי הוא עובד את רבו ומקרי יש לו אדון,
אבל למשנה ראשונה דאין כופין להאדון כלל לא שייך
פלוגתא בין תנא קמא לרבינא דודאי לכולי עלמא מקרי
יש לו אדון בשביל חלק העבדות שבו דמה לי אם יש לו
אדון בכולו או במקצתו סוף סוף יש לו יותר מאדון אחד
ופטור מן הראיה.

והא דהוצרכו לומר דהיינו כמשנה אחרונה ולא כתבו
דלאיתווי חצי עבד קאי כרב הונא דפליג ארבינא
(ס"ד ע"ב) וממעט רק עבד גמור מאת פני האדון ה' אבל
חצי עבד לא נתמעט ואם כן הוה בכלל הכל חייבין,
[וקשיית הגמרא שם מלה לה יתרון משום זכור ע"י שפ"א], היינו
טעמא משום דאכתי צריכין אנו לדון אי רב הונא במשנה
ראשונה אמרה או במשנה אחרונה, ולפי מה שנתבאר
דלמשנה ראשונה אין סברא למעט חצי עבד על כרחך
דרב הונא לא אמרה אלא במשנה אחרונה וכיון שכן
הדרן לדוכתין דהכל חייבין לאיתווי חצי עבד היינו
כמשנה אחרונה ומה נרוויח כי נימא רב הונא הוא, (ועיי"ז)
נדחו דברי השפ"א ועוד אמרוים נמש"כ לתרן דברי רש"י כאן ע"י לקמן בדיבור
שם"א (י"ז).

ובבב"ל יש לדון אי רבינא שם לפלוגי אדרב הונא קאתי,
דהא רב הונא דקאמר דעבד גמור נלמד מאת
פני האדון ה', לפי הנ"ל דלמשנה ראשונה כולי עלמא
מודה דחצי עבד גם כן נתמעט מהאי קרא ולא נקט עבד
גמור אלא משום דקיימא עתה למשנה אחרונה אם כן
קשה אמאי מתרץ התם כדרכינא דקרא קאי אחצי עבד
וחצי בן חורין הא רב הונא נמי מודי בזה (ולא נחלקו אלא אי
קאי ג"כ לעבד גמור והעיקר מסר), ולכן נראה דרבינא לפרושי
מילתא דרב הונא קאתי והא גופא קאמר דמאי דקפרכת

הלוי ובברכ"י (ונצ"ה"ל שם ד"ה וי"א כנר העיר מזה קמ"ע עיי"ש) וגם
קושיית רעק"א בגליון שו"ע נמי לא קשה על בעה"ט אלא על הרמ"א
שכתב הלכה זו כהמשך לדברי ב"י שכתב משום חינוך ודו"ק היטב
ובמק"א הארכתי בכ"ז ואכ"מ].

ולפי זה דלדידיה המכילתא איסור קאמר שאין נותנין
תפילין לקטן עד שיגדיל, נראה דמה שכתב מכאן
אמרו קטן היודע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין
(ונצ"ה"ל שם גופא לא גרס אצו לוקח רק נצ"ה"ל גרס כן) לאו חיוב
קאמר אלא מותר קאמר ור"ל שעד בן י"ג שנה אסור ליתן
לו כמו שנתמעט מקרא (וידאי שעל האב מל האסור ליתן לו דעל קטן
אין אסור) מכאן ואילך אם יודע לשמור אביו יכול לקנות לו
תפילין, ולשון חייב לקנות לו אינו מוזכר בבעל העיטור
כלל (רק בטו"ע כ"כ) וממילא דלא קשה קושיית הב"ח
והפרי מגדים אמאי חייב דלבעל העיטור באמת אינו
חייב, ולענ"ד שכן משמע קצת בסוגיין דאמרינן הכל
חייבין בתפילין לאיתווי קטן היודע לשמור משמע דהחיוב
על הקטן, ושוב מביא דתניא קטן היודע לשמור אביו
לוקח לו דמשמע שהחיוב על האב והני תרי סיתראה
נינהו, אבל לבעל העיטור הנ"ל ניחא דודאי רק הקטן
חייב אלא שמביא ראיה ממה דתניא שאביו יכול לקנות
לו הרי שכיון שיכול לשמור וכבר הוא בן י"ג שנה ליכא
איסורא וממילא שהאב יכול לקנות והקטן חייב, וכן נמי
משמע ליה לבעל העיטור ממה שלא נקט גבי ציצית אביו
לוקח לו אלא גבי תפילין וכקושיית התוספות, ולפי דבריו
ניחא דהא דאביו לוקח היתר קאמר אבל בציצית אפילו
מקודם אין עיכוב לאב לקנות ולא שייך לדון אלא אחיובא
דקטן ודו"ק.

כוונתם דמיירי נמי מראיית פנים בקרבן

הב"ל חייבין בראיה, וז"ל התוספות פירש הקונטרס במס'
חגיגה חייבין בראיית פני עזרה אב"ל בירושלמי כו'
אלא ודאי כו', ויש מגיהין "אבל ודאי" עיין בגליון
ובשיטה מקובצת, ולענ"ד אין צריך להגיה דכוונת
התוספות בהביאם הירושלמי הוא להוכיח דלא כמו
שמשמע מדברי רש"י דמתניתין מיירי רק בראיית פני
עזרה דבירושלמי מבואר דמיירי גם כן מראיית פנים
בקרבן, ואין הכי נמי דמה שנאמר שם בירושלמי דאפילו
טף חייבין אינו אלא אסמכתא בעלמא מכל מקום מוכח
מדבריהם דמתניתין מיירי בין מראיית פני עזרה בין
מקרבן ראיה, ולכן מסיק אלא ודאי נראה דאף בראיית
פנים בקרבן מיירי וכן מוכח מהא דתנן בסמוך במתניתין

בשורה טובה לשוחרי תורה

מדברי הרה"ג
ר' אלי' בער וכטפוגל
שליט"א

"ומוצטחני
שהלומד מסכת
ערכין יפק תועלת
מרובה בעיונו
בספר זה"

מאת הרה"ג ר'
דוד זילבער
שליט"א
מאנסי נ.י.

מדברי הרה"ג ר' רפאל
הלוי שארר שליט"א

"שמפליא לעשות
לפרש כל דבר
מיקודו וכל לומדי
המסכתא יהנו
בציאוריו בכל
המסכתא מרישא
ועד גמירא"

מבאר כל חמירא בנתיבות הסוגיות
בעומק הפשט דף על דף
ובו ימצא הלומד ביאורים והערות
מאירות עינים ומשמחי לב

להשיג בכל חנויות ספרים המובחרים

הפצה ראשית אצל "מישור"